

Ungvári Nemzeti Egyetem Állami Felsőoktatási Intézmény

Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet

Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék

Szakdolgozat

Történelemből

Téma: Oktatáspolitikai Ugozsában a második világháború ideje alatt

Pataki István

IV. évfolyamos hallgató

Történelem szakirány

Témavezető: Bihari Csaba

Nemzeti értékelés: _____

100 pontos értékelés: _____

ECTS értékelés: _____

A bizottság tagjai: _____

_____

_____

_____

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	2
I. FEJEZET	
Az iskolán kívüli népművelés története és jelentősége Magyarországon.....	6
II. FEJEZET	
Ugocsa vármegye Iskolán Kívüli Népművelési Bizottságának tevékenysége 1941–1943 között	21
III. FEJEZET	
Az iskolán kívüli népművelés Szőlősegres és Tiszahetény példáján	39
KÖVETKEZTETÉS	55
FORRÁS ÉS IRODALOMJEGYZÉK	59

BEVEZETÉS

Kárpátalja, mint földrajzi egység az I. világháború után került be a köztudatba. A terület a 10. századtól kezdve Magyarország szerves része. Gyakorlatilag négy egykori vármegyéből áll: Ungból, Beregből, Máramarosból és Ugocsából. Ugocsa vármegye a történelmi Magyarország legkisebb vármegyéje volt, amely makacssága és a „non coronat” kifejezés révén élénken él a köztudatban. A terület századokon keresztül birodalmak és királyok érdekeinek ütközőpontjában helyezkedett el, s az ott élők emiatt sok megpróbáltatást álltak ki. A terület jelenleg Magyarország, Ukrajna és Románia között van felosztva. Az általunk vizsgált települések jelenleg a Nagyszőlősi járás kötelékébe tartoznak.¹

Munkánk során ennek a vármegyének a népművelésével, felnőttoktatásával foglalkozunk, alaposan kitérve az oktatási helyzetére. A téma aktualitását az akkori és a jelenlegi kor hasonlóságában kell keresni, nemzeti öntudat terén. A szétszabdalt Magyarországnak ekkor nemzeti érdeke volt, hogy felébressze a magyar nemzeti öntudatot az emberekben, hazaszeretetre és büszkeségre nevelje őket, hiszen korábban a terület két évtizeden keresztül Csehszlovákiához, részben Romániához tartozott. Úgy gondoljuk, hogy a jelenlegi kárpátaljai magyarság is hasonló problémákkal küzd, ami részben aktualitást ad a témánknak. Másfelől az adott témával kapcsolatban nem jelent még meg elégséges számú tanulmány, így egy viszonylag érintetlen területet kutatunk, levéltári források segítségével.

A szakdolgozatunk célja, hogy bemutassuk, mi is az a népművelés, felnőttoktatás, ismertessük annak magyarországi és kárpátaljai történetét, megismerkedjünk az akkori emberek oktatási helyzetével a rendelkezésünkre álló források és szakirodalom alapján.

A munkánk fő feladatai:

- tájékoztatni a korabeli oktatási helyzetről Ugocsa vármegyében;
- bemutatni az ugocsai népművelési tevékenységet, konkrét települések példáján;

---

¹ Gerendely Béla. Ugocsa non coronat: a legkisebb vármegye rövid története. – In: Múlt-kor történelmi magazin, 2009. január 27.

- betekintést nyújtani az embereknek a második világháború által megkeserített mindennapjaiba;
- ismertetni a népművelés történetét.

Munkánk nagy része a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár 1097-es fondjából készült, így ezt neveznénk meg a legfőbb forrásnak. A fondon belül rengeteg irat van: levelek, jegyzőkönyvek, munkanaplók, tantervek, névsorok, meghívók és egyéb dokumentumok. Ezek a dokumentumok számos értékes adatot tartalmaznak falvakról, városokról, emberekről. A fondhoz a levéltár beregszászi részlegén jutottunk hozzá. Az iratoknak köszönhetően sikerül viszonylag részletes képet kapni az ugozsai népművelésről, oktatásról, sőt még a szociális helyzetbe is betekintést nyerhettünk.

Szeretnénk kiemelni, hogy a levéltári anyagok átírásakor szigorúan a korabeli helyesírásnak megfelelően írtuk át az idézett részeket. A munka során kb. 2600 oldalnyi levéltári dokumentumról készült felvétel, melyekről a későbbiekben egy részletes lajstromot kívánunk közzétenni.

Megpróbálunk alább részletes historiográfiai képet adni azokról a munkákról, melyek foglalkoztak már témánkkal, ill. melyeket magunk is felhasználtunk. Legelőször Kosztyó Gyula nevét szeretnénk kiemelni, a kárpátaljai történész részletesen foglalkozott az iskolán kívüli népművelés történetével.¹ A könyvben röviden beszámol Magyarország népműveléséről az I. világháborút követő időszakban, majd részletesen kitér Kárpátaljára, különös tekintettel Ung és Ugocsa vármegyére.

Ki szeretnénk még emelni Fedinec Csilla munkáit. A „*Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből*”² című könyvben részletesen tárgyalja a kárpátaljai oktatás helyzetét 1938 és 1991 között. A munkának köszönhetően sokkal átláthatóbbnak és érthetőbbnek tűnik, hogyan változott meg az oktatási rendszer Kárpátalján egy-egy impériumváltás során. A „*Kárpátalja 1919–2009*”³

¹ Kosztyó Gyula. Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940–1944 között. – Ungvár: KMMI, 2014. –43 o.

² Fedinec Csilla. Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938-1991). – Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1999 –150 o.

³ Kárpátalja 1919–2009. – Argumentum Kiadó, 2010. –640 o.

című könyvben írt fejezetei is hatalmas segítséget jelentett munkánk megírása során.

Dr. Felkai László „*A felnőttoktatás története Magyarországon*”¹ címmel írt tanulmányában mélyrehatóan elemezte a magyarok népművelését, felnőttoktatását, az őskortól kezdve napjainkig.

További segítséget nyújtott még T. Kiss Tamás „*Felnőttoktatás-történet Magyarországon*”², Id. Novák József, „*A magyar népművelés története*”³, Tóth Lajos, „*Tessedik Sámuel pedagógiai tevékenysége*”⁴ című műve. Folyóiratok közül a Néptanítók lapjának 1868. november 26-án megjelent 43. számát használtuk fel, az első évfolyamból.⁵

Munkánk szerkezetileg három részre tagolódik. Bevezetésből, tartalomjegyzékből, három fejezetből, következtetésből, illetve a felhasznált forrás- és irodalomjegyzékből áll.

Az első fejezetben részletesen összefoglaljuk a magyar népművelés történetét az őskortól kezdve a szovjet megszállásig, érintve Kárpátalja népművelését a rendelkezésünkre álló szakirodalmak alapján. A fejezet keretén belül részletesen bemutatjuk Hóman Bálint életútját, akinek a nevéhez köthető az általunk is vizsgált népművelés, ezáltal pedig a levéltárban kutathattuk a témánkat.

A második fejezetben teljesen levéltári anyagra támaszkodunk. Itt az 1941-ben alakult Ugocsa vármegyei Iskolán Kívüli Népművelési Bizottság munkáját, tevékenységét mutatjuk be.

A harmadik fejezetben két ugocsai település, Szőlősegres és Tiszahetény népművelését mutatjuk be, szintén levéltári források alapján. Ebben a fejezetben az oktatás mellett nagy hangsúlyt fektetünk a települések szociális helyzetének bemutatására is, az emberek életének mindennapjaiban próbálunk minél valóságosabb képet festeni.

¹ Dr. Felkai László. *A felnőttoktatás története Magyarországon*. // [Elektronikus hozzáférés] <http://ofi.hu/tudastar/problemak-kerdesek/felnottoktatatas>

² T. Kiss Tamás. *Felnőttoktatás-történet Magyarországon*. – Education, 1999. 1. szám. –14 o.

³ Id. Novák József: *A magyar népművelés története*. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1980. –136 o.

⁴ Tóth Lajos. *Tessedik Sámuel pedagógiai tevékenysége*. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1980. –342 o.

⁵ Környei János. A képviselőház által 1868. november 19-én és következő napjain elfogadott törvényjavaslat. – Néptanítók lapja, 1868. november 26. I. évfolyam, 43. szám. –15 o.

A következőkben a kutatásunk összegzése található, valamint a tudományos munkánk eredménye. A következőkben tartalmazza a levéltári tevékenységünk bemutatását is.

I. FEJEZET

Az iskolán kívüli népművelés története és jelentősége Magyarországon

A kulturális értékek felnőttek körében történő mind szélesebb körű terjesztésének kérdése és intézményesítése a magyar társadalmat és az állami törvényhozást egyaránt régóta foglalkoztatja.¹ Amiként minden nép történetében, a szó legtágabb értelemben vett felnőttoktatás az ősmagyarok életében is visszanyúlik történetünk legrégebbi időszakára. A magyar törzsek tagjai ekkor az élelmük megszerzéséhez, egyáltalán az életük fenntartásához szükséges és ennek során a nemzedékről nemzedékre egyre bővülő tapasztalataiknak átadták utódaiknak. A munka végzésével, a munkaeszközök használatával, az ősi hiedelmek rítusaival, az azokból is következő, a viselkedéssel, a magatartással összefüggő normák, szabályok, szokások hagyományozása így apáról fiúra szállt. Hagyományozódtak a születéssel, a névadással a férfivá avatással, a temetésnél alkalmazott és főleg a totemizmussal kapcsolatos rítusok és szokások is. A maga módján nevelő munkásságot fejtett ki a sámánhitű magyarok között a táltos, akinek földöntúli hatalmat tulajdonítottak.²

A végleges hazájukban letelepedett magyar népben az államalapítást követően is továbbéltek az ősi műveltség elemei. Azok fokozatos elhalásához alapvetően hozzájárult a keresztény egyház által terjesztett és a felzárkózást az európai népekhez segítő új műveltség, amely az ifjúságon kívül a felnőtteknek a tudatát, viselkedésformáit is alakította, egyben bővítette ismereteiket. A XI. századtól kezdve az anyagi és a szellemi kultúra legfőbb terjesztőinek, a papoknak az iskolákban, a templomokban és azokon kívül is végzett tevékenysége a nép egyre szélesebb rétegeinek műveltségét növelte. Fontos szerepet töltek be a felnőttek művelésében az egyházi értelmiség mellett az írnokokból, jegyzőkből, orvosokból álló világi értelmiség.³

¹ T. Kiss Tamás. Felnőttoktatás-történet Magyarországon. – Education, 1999. 1. szám. –3. o.

² Id. Novák József. A magyar népművelés története. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1980. –7. o.

³ Dr. Felkai László. A felnőttoktatás története Magyarországon. // [Elektronikus hozzáférés] <http://ofi.hu/tudastar/problema-k-kerdesek/felnottoktatatas>

A reneszánsz és a humanizmus megjelenésével a 15. századtól nőtt a magasabb műveltségben részesülők száma. A tudatformáláshoz hozzájárult az új embereszmény, amelynek megtestesítői a Mátyás király udvarába hívatott külföldi művészek, tudósok lettek, ezzel egy időben pedig a művészetek és tudományok mecénásai, a gazdag nemesek és jómódú polgárok.

Az ország lakosainak szellemi arculatát és kultúráját lényegesen alakította a könyvnyomtatás, amelynek segítségével egyre többen tanultak meg írni-olvasni, szerezhettek újabb ismereteket, bővíthették tudásukat.

Néhány évszázad múlva a felvilágosodás terjedésével az udvari és az egyházi kultúrától függetlenül létrejöttek szalonok, illetve magántársaságok is lehetővé tették a világi jellegű műveltség elsajátítását. A tudományok terjesztését szolgálták magasabb szinten a könyvtárak, a tudományos folyóiratok is.

A könyvtárak létesítésével egy időben indult meg az ismeretterjesztő könyvek kiadása. A felnőttek körében egyre népszerűbbé váló kiadványok elsősorban az ország gazdasági életében vezető szerepet betöltő mezőgazdaságra vonatkozó ismereteket terjesztették.¹

A 18. század végén Tessedik Sámuel szarvasi evangélikus lelkész gyakorlati oktatással egybekötve terjesztette a parasztság gazdálkodásának „megjobbítását” szolgáló, az emberrel és a környezettel összefüggő, a mezőgazdaság és az ipar különböző ágaiban felhasználható ismereteket, de egyben az élet több gyakorlati teendőjével vagy például a közigazgatással kapcsolatos tudnivalókat is az 1780-tól 1806-ig fennálló gyakorlati-gazdasági „szorgalmatossági” iskolájában, az Industrieschuleban.²

A 19. század első felében tovább bővült a tudományok terjesztését, népszerűsítését, tehát a felnőttek művelődését szolgáló intézmények sora. Az 1825–1848 közötti időszakban több, legtöbbször magánosok kezdeményezéséből, de alkalmilag hivatalos úton is létrehozott szerv foglalkozott a magyar nyelvnek, az irodalomnak, a színjátszásnak a megújításával. Ezeknek egyik legfontosabb

---

¹ Id. Novák József. A magyar népművelés története. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1982. –8. o.

² Tóth Lajos. Tessedik Sámuel pedagógiai tevékenysége. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1980. –183. o.

eredményeként jött létre 1825-ben gróf Széchenyi István támogatásával a Magyar Tudományos Akadémia. 1830-ban alakult meg az első, kifejezetten a népműveléssel foglalkozó Nógrád megyei Nemzeti Intézet, amely négy év múlva Balassagyarmaton a felnőtteket oktató iskolát nyitott. Követte ezt több, hasonló rendeltetésű vidéki intézet és iskola létrejötte. Az 1867. évi kiegyezést követően – párhuzamosan a fiatal nemzedék iskolázásának fejlesztésével, a népoktatást kötelezővé tevő 1868: XXXVIII. törvény¹ elfogadtatásával – szervezett formát öltött a felnőttoktatás is. Ezek azonban csak részben értek el eredményeket.²

Tényleges, országos szintű népművelésről csak az I. világháború után beszélhetünk. A trianoni Magyarországon a háborús veszteség hatásain túl számos egyéb belső feszültség megoldásával is foglalkozni kellett. Egyik ilyen probléma volt a paraszti társadalom alacsony képesítése és képzettsége, amin a magyar állam változtatni kívánt, mégpedig úgy, hogy az ország gazdasági termelésének fokozását a szegényparaszti társadalom művelődési állapotának feljavításával kötötte össze. Magyarországon ennek megvalósítására jött létre az iskolán kívüli népművelés intézménye a 20. század első felében Gróf Klebelsberg Kunó elvei alapján.³

Az iskolán kívüli népművelésen elsősorban felnőttek oktatását, az 1920-as években leginkább analfabéta tanfolyamokat értették. Gyakran használták a „nemzetnevelés” megnevezést is. Az első világháború után a konzervatív kormányok tevékenységükben törvényerőre kívánták emelni az iskolán kívüli népművelést, azonban ez az elképzelés többször is zátonyra futott. Gróf Klebelsberg Kunó központosító reformjaival mind nagyobb állami jelenléttel kívánt részt venni az alsóbb néptömegek műveltségének feljavításában. Az elszegényedő lakosság mielőbbi alapvető ismeretekkel való felruházását gazdasági szempontból, illetve a társadalmi rend fenntartása érdekében egyaránt fontosnak tartotta. Az iskolán kívüli népművelés az I. világháború után átszerveződött a

¹ 1868. évi XXXVIII. törvénycikk // [Elektronikus hozzáférés] <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5360>

² Környei János. A képviselőház által 1868. november 19-én és következő napjain elfogadott törvényjavaslat. – Néptanítók lapja, 1868. november 26. I. évfolyam, 43. szám. –7. o.

³ Kosztyó Gyula. Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940–1944 között. – Ungvár: KMMI, 2014. –5. o.

klebelsbergi alapokon és új feladatokkal bővült. Egyebek között magába foglalta az írástudatlanok tanítását, népkönyvtárak építését, az ifjúsági egyesületek tevékenységének ellenőrzését. A helyi bizottságoknak az volt a feladatuk, hogy a társadalom körében érdeklődést keltsenek a különböző népművelési formák iránt. Legfőbb részét ekkor a népművelési munkának az tette ki, hogy a tanköteles koron túl is segítette pótolni az elemi iskola esetleges hiányosságait, kiegészítette az iskola által nyújtott műveltséget. Az első világháború előtt az iskolán kívüli népművelés tevékenységének fő formái az ismeretterjesztő előadások és a népművelési tanfolyamok voltak.¹

Klebelsberg Kunó az iskolán kívüli népművelésnek jelentős szerepet szánt a társadalmi rend biztosításában, fenntartásában is. Az első világháború után maradt mérhetetlen szegénység kellő talajt nyújtott a különféle izmusok, szélsőséges irányzatok meggyökerezésére. A széthúzó, megosztott magyar társadalom többek között ezek kártékony hatásai miatt nem volt képes arra, hogy erőforrásait a legkritikusabb pillanatban egy cél érdekében összpontosítsa. Sőt, a háború után szabad rablással és forradalmakkal próbált kiutat keresni a kilátástalanságból, igazságtalanságból. Klebelsberg 1923-ban erről így vélekedett: *„Erősíteni kell és öntudatosabbá kell tennünk a nemzeti érzést, hogy a forradalmi hangulatok szélesebb rétegekben a fejüket fel ne üthessék, mint aminőket 1918 végén és 1919 elején elhatalmaskodni láttunk...”*²Klebelsberg már 1920-ban kijelentette, hogy a liberális eszme megszüntetése érdekében szervezi át az iskolán kívüli népművelést. A nemzeti műveltség megtartásának és fejlesztésének két módját különböztette meg: a széles néptömegek tömegművelését, népművelését, valamint a tudományok ápolását.³

A megfontolásokat csakhamar tettek követték. 1923. június 19-én szakértekezletet hívott össze Klebelsberg Kunó oktatásügyi miniszter. Ezen az értekezleten két irányba határozta meg az iskolán kívüli népművelést: a nemzeti érzés erősítése és a széles néptömegek gazdasági kultúrájának fejlesztése. Már

¹ T. Kiss Tamás. Felnőttoktatás-történet Magyarországon. – Education, 1999. 1. szám –8. o.

² Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926. – Budapest: Athenaeum, 1998. –577. o.

³ T. Kiss Tamás. Felnőttoktatás-történet Magyarországon. – Education, 1999. 1. szám. –8. o.

korábban is hangsúlyozta, hogy „*minél súlyosabb az élet, annál inkább fel kell fegyverkeznünk a magyar nemzetet azokkal a gazdasági szakismeretekkel, melyekre a létért való küzdelemben szüksége van.*”¹A lakosság gazdasági kultúrájának fejlesztését népműveléssel a köznyomor felszámolása egyedüli eszközének tekintette Klebelsberg. Vélekedése szerint a háború gazdasági katasztrófát okozott az országban, mely maga alá temette az ország jólétét, s hatékony gazdasági ismereteken alapuló termelés nélkül nem lehet ezt újra helyreállítani. A gazdasági jellegű oktatás mellett a nemzeti érzület erősítésében is kulcsfontosságú szerep jutott az iskolán kívüli népművelésnek, amelynek alapja az államhoz hűséges polgárok nevelése volt. Ezekon kívül kiemelte Klebelsberg az iskolán kívüli népművelési törvény megalkotásának fontosságát. A népművelés keretei között képzelte el az analfabéta tanfolyamok szélesebb körű indítását is. Ezek mellett figyelmet szenteltek a gyerekek iskolán kívüli népművelésére: mesedélutánok, színjátzó körök, leventeünnepségek formájában.²Az 1923-as tervezet a következő javaslatokat tartalmazta:³

- az oktatásügyi miniszter főfelügyeleti joggal rendelkezik;
- létrehoznak egy központi végrehajtó szervként működő, közvetlenül a miniszternek a felügyelete alatt lévő – szakemberekből álló – Iskolán kívüli Főfelügyelőséget;
  - az Iskolán kívüli Népművelési Felügyelet vezetője köteles a népműveléshez szükséges anyagi eszközöket megállapítani, beiktatni az állami költségvetésbe;
  - minden törvényhatóság, város és község köteles hozzájárulni a népműveléshez;
  - a gyári, ipari üzemek, nagybirtokosok kötelesek az iskolán kívüli népművelést alkalmazottaik számára biztosítani;
  - az iskolán kívüli népművelés az állam és a társadalom feladata;

¹ Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926. – Budapest: Athenaeum, 1998. –578. o.

² Kosztyó Gyula. Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940–1944 között. – Ungvár: KMMI, 2014. –6. o.

³ Kosztyó Gyula. Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940–1944 között. –Ungvár: KMMI, 2014. –7. o.

- a politikai pártoknak és szervezeteknek tilos a huszonnégy éven aluli ifjúságnak szabadoktatás címén bármilyen előadást tartani;
- az iskolán kívüli népművelés 15-21 éves korig kötelező (a nőknél ez csak a hajadonokra vonatkozik), az analfabéta tanfolyamokon 35 évig kötelező részt venni.

Az anyagi korlátok azonban akadályozták a tervezet életbe léptetését és törvénybe iktatása nem valósult meg. 1928 júliusában Klebelsberg újra napirendre tűzte a törvénytervezetet. A Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszuson behatóbban foglalkoztak az iskolán kívüli népművelés fejlesztésének lehetőségével, törvényhozás útján történő mihamarabbi rendezésével. Ezen a kongresszuson újabb fontos mérföldkönek számító megállapításokat tettek. Kimondták többek között:¹

- a pártok és a politikai szervezetek továbbra sem foglalkozhatnak iskolán kívüli népműveléssel;
- az írástudatlanok számát tanfolyamok segítségével csökkenteni kell;
- azokban a községekben, ahol mozik, színházak, múzeumok vannak, behatóbban foglalkozzanak a népműveléssel;
- ahol nincsenek ilyen intézmények, ott létre kell hozni népszínházakat, népkönyvtárakat;
- mielőbb meg kell alakítani az Országos Népművelési Tanácsot;
- a népművelésben dolgozó alkalmazottak anyagi finanszírozását törvényerővel kell megoldani;
- az Oktatásügyi Minisztériumban népművelési ügyosztály létrehozása;
- az ifjúsági szervezetek fokozottabb összekapcsolása a testneveléssel;
- az analfabéta tanfolyamokon kívül a pedagógiailag megalapozott nyelvi képzések indítása;
- a festészeti és tánciskolák nevelő értékeinek népművelési célokra való hasznosítása.

¹ Kosztyó Gyula. Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940–1944 között. – Ungvár: KMMI, 2014. –8. o.

A kongresszus a népműveléshez szükséges anyagi támogatás kérdését érdemlegesen nem vitatta meg. A népművelés finanszírozásában a községek szerepét sem tisztázták, s pusztán a belügyminiszteri rendelet érintette e kérdést, amely kimondta, hogy a kivetett helyi pótdadók egy százalékát lehet népművelési célokra használni. Az 1920-as években az állami költségvetésben százszázhuszezer pengő szerepelt népművelési célokra.¹

A népművelés fontos célja volt a magyar társadalom legsebezhetőbb részének tartott fiatalságot távol tartani a különböző szélsőséges politikai csoportosulásoktól.²

Az iskolán kívüli népművelés kérdése 1935. április 16-án vált ismét aktuálissá a népművelési titkárok országos értekezletén, ahol már Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter ismertette véleményét. Az általunk vizsgált népművelés már az ő nevéhez fűződik. Többek között újdonságként kifejtette, hogy:³

- kötelezővé kell tenni a fiatalság részvételét az iskolán kívüli népművelés foglalkozásain;
- ugyanez vonatkozik a lakossággal közvetlen kapcsolatba kerülő állami alkalmazottakra;
- a népművelés minden egyes feladatát az államnak kell állnia.

Azonban a külpolitikai események hatására, illetve az ország rossz anyagi helyzete miatt ezúttal sem került sor az iskolán kívüli népművelés törvénybe iktatására. Hóman mégis tovább vitte elődje terveit. Klebelsberghez hasonlóan neki is meghatározó szerepe volt az iskolán kívüli népművelés továbbfejlesztésében. A népművelés korszerűbb alapokra helyezésében a hangsúlyt a nemzeti egység megteremtésére és a nyomorgó lakosság életkörülményeinek javítására helyezte. Hóman is úgy vélte, hogy a korabeli individualizált, egyre inkább militarizálódott társadalomban az elszegényedett falusi emberek magukra maradtak problémáikkal, kiszolgáltatva politikai és társadalmi csoportosulások sokat ígérő lózungjainak.

¹ Kosztyó Gyula. Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940–1944 között. – Ungvár: KMMI, 2014. –8. o.

² T. Kiss Tamás. Felnőttoktatás-történet Magyarországon. – Education, 1. 1999. 1. szám. –9. o.

³ Kosztyó Gyula. Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940–1944 között. – Ungvár: KMMI, 2014 –7. o.

1942-ben így vélekedett erről:¹ „*A materiális és spirituális, az anyagi és a szellemi szemlélet, a természettudományos és a történeti gondolkodás, az anyagi civilizáció és az értelmi kultúra, a vallásos szellem és a laicizmus, a nemzeti eszme és az osztálygondolat, a liberális és a szociális elv, szabadossággá túlhajtott individualizmus és a formává merevedett kollektívizmus végeszakadatlan küzdelme nyomán valami kaotikus zűrzavar támadt az emberi lélekben: erkölcsi tétováság, érzelmi ingadozás, világnézeti bizonytalanság, teljes és tökéletes bizalmi válság tüneteivel találkoztunk...*”² Tudatában volt annak, hogy a háborús időszakot a magyar nemzet csak egységben, szélsőséges politikai izgatások nélkül tudja átvészelni. A széthúzó ideológiai dogmák és szervezkedések ellen a nemzetnevelésre és a közszellem javítására irányuló tevékenységet jelölte meg nevelési célként. Ennek megvalósítását részben az iskolán kívüli népművelési munkában látta csakúgy, mint Klebelsberg Kunó.³

A háborús években a hazafias nevelésre került a hangsúly. A népművelés az 1940-es évek elején működéséhez minden anyagi támogatást megkapott, a háború ellenére. Bár törvény nem született, a VKM 1943/10.100. számú rendeletével Országos Iskolán Kívüli Népművelési Intézetet létesített. Az intézet feladatul kapta az iskolán kívüli népművelés korszerűsítését, az oktatók számára rendszeres továbbképzések megszervezését, a felmerülő problémák ismertetését és megoldását. Az Intézet munkájának hatékony végzéséhez különböző eszközöket is kapott. Kiadványokkal, előadásokkal, kutatói laboratóriumokkal, szemléltető anyagokkal törekedett a népművelők fejlesztésére. Az Országos Iskolán Kívüli Népművelési Intézet közvetlenül a VKM felügyelete alá volt helyezve. E szervezet létrejöttével a széles néptömegek népművelése elérte a legmagasabb állami intézményes formáját. Azonban a háborús kiadások és a társadalomban növekvő elszegényedése fokozatosan ellehetetlenítette az iskolán kívüli népművelést, amelynek sorsa a szovjet megszállás után végleg megpecsételődött.⁴

¹ Kosztyó Gyula. Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940–1944 között. – Ungvár: KMMI, 2014. –8. o.

² Hóman Bálint beszéde. – Magyar Lélek, 1942. 5. szám. –195. o.

³ T. Kiss Tamás. Felnőttoktatás-történet Magyarországon. – Education, 1999. 1. szám. –9. o.

⁴ Kosztyó Gyula. Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940–1944 között. – Ungvár: KMMI, 2014. –8. o.

Bár nem Hóman Bálinttól származik az alapötlet, a nagy népszerűséggel bíró iskolán kívüli népművelés már az ő tervei alapján indult el. Ezért szakdolgozatunk első fejezetében szeretnénk őt jobban bemutatni.

Hóman Bálint 1885. december 29-én született Budapesten egy német eredetű, de már a század első felére elmagyarosodott középosztálybeli családból. Atyja, Hóman Ottó klasszika-filológus volt, aki egyetemi tanári állását 1885-ben a Budapest környéki tankerület főigazgatói posztjára, majd 1897-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium középiskolákkal foglalkozó ügyosztályának a vezetésére cserélte el.

Az ifjú Bálint, aki nemcsak jól tanult, hanem kellemes társasági ember is volt, apja nyomdokaiba lépett. A budapesti Tudományegyetemen történeti stúdiumokat végzett. Bölcsészdoktori oklevelet 23 évesen „Magyar városok az Árpádok korában” című munkájával kapott.

Kiváló tanulmányi eredményei, elhivatottsága és a család társadalmi kapcsolatai révén zökkenőmentes pályakezdés és gyors előmenetel várt rá. Az Egyetemi Könyvtárban kezdett dolgozni, s már 1915-ben igazgatóvá nevezték ki. A következő évben, tehát 31 évesen a pesti egyetem magántanára lett. Ugyanebben az esztendőben jelent meg „Magyar pénztörténet 1000-1325” című könyve, amely ma is a magyar numizmatika egyik alapmunkája.

Pályájának felfelé ívelését az első világháborút követő forradalmi és ellenforradalmi időszak sem akasztotta meg. A politikától távolságot tartó szaktudósi attitűd inkább előny, semmint hátrány volt a szakszerűségre oly sokat adó kultuszminiszter, gróf Klebelsberg Kuno szemében. Hómant 1922-ben az Országos Széchényi Könyvtár igazgatójává, 1923-ban pedig a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává nevezték ki. A gyors előrehaladásban, persze más tényezők is segítettek; a széles körű társadalmi kapcsolatok mellett nyilván az is sokat számított, hogy Hóman alapvetően ugyanannak a konzervatív értékrendnek, nemzeti elkötelezettségnek és történelmi elhivatottság-tudatnak a szellemében végezte tudománypolitikai feladatait, amelyben ugyancsak német származású minisztere vezette tárcáját. A kettejük konzervativizmusa közötti különbségek – a

Klebelsberg felfogására jellemző liberális vonások például Hóman politikai krédójából teljesen hiányoztak – ekkor még nem mutatkoztak meg élesen.

A főigazgatói szék elfoglalásakor mondott beszédében Hóman azt hangsúlyozta, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum elsődlegesen nemzeti jellegű, tudományos intézmény. Minden más ez után következik, így a múzeum népművelő és oktatói hivatása is. Vagyis mindenekelőtt tudományos műhelynek tekintette.

Az 1920-as években egymás után jelentette meg műveit a magyar középkorról. Maradandót elsősorban továbbra is pénz-, tágabban gazdaságtörténeti munkáival – például Károly Róbert gazdaságpolitikájáról írott értekezésével – alkotott. A hun-magyar rokonságról szóló tézisének viszont, mely szerint Álmos, Árpád és utódaik Attila egyenes ági leszármazottai lettek volna, nem osztja a mai történettudomány. Kutatómunkájával egyidejűleg Hóman oktatott is: az 1921-ben Pázmány Péterről elnevezett pesti egyetemen tanított középkori magyar történelmet. Beosztása 1922-től helyettes, 1925-től pedig nyilvános rendes tanár volt.

Az 1920-as évek végétől Hóman Bálint – Szekfű Gyulával együtt – a magyar történettudomány egyik vezető személyisége lett. 1928 és 1934 között írták meg a magyar történelem máig legteljesebb szintézisének, a Magyar Történetet. 1931-ben Hóman szerkesztésében jelent meg „A magyar történetírás új útjai” című kötet, amelyben a humán tudományok legjelesebb képviselői, Eckhart Ferenc, Gerevich Tibor, Mályusz Elemér, Szekfű Gyula stb. fejtették ki véleményüket szűkebb szakmájuk metodológiai kérdéseiről. Nem késett a hivatalos elismerés sem: 1929-ben a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választották, majd 1930-ban megkapta a Corvin-koszorút, a kor második legrangosabb kulturális kitüntetését.

A magyar történetírás új útjai elé írt átfogó, még ma is jó eligazítást nyújtó, historiográfiai jellegű bevezető tanulmányában Hóman a szellemtörténet hívének vallotta magát. Úgy vélte, hogy a túlzásba vitt specializáció, vagyis a XIX. századi pozitivisták örökség továbbfejlesztése és a részletekben való elmerülés nem járható út, mert a szakma el fogja veszíteni kapcsolatát a pezsgő élettel. Ehelyett az egyes korok lényegét, az irányító korszellemet, vagyis a nagy tendenciákat kell

megragadni és felmutatni. Érdekes, hogy Szekfű, aki nem tartotta magát szellemtörténésznek, sokkal jobban megfelelt e mércének, mint a nehezkesebben író és kevésbé koncepciózus Hóman.¹

Hóman történetírói ars poeticájának másik fontos eleme az volt, hogy megkülönböztesse a romantikus és az emberek hazafias érzelmeivel visszaélő áltudományos, illetve az igazság megismerésére való törekvéstől vezérelt tudományos történetírást. *“A nemzeti történetírásnak – írta egy internacionalistának ugyan nem nevezhető korban – nem a nacionalizmus korszerű vagy elavult jelszavainak, gondolatszegény frazeológiájának a hangoztatása a feladata. [...] Az igazságtól a nemzetnek nincs mit tartania, holott az igazság elhallgatása, vezessen bár a hiúságnak hízelgő hamis illúziókhoz, egyértelmű a moralitás megtagadásával s az ezen nyugvó nemes eszmék elárulásával”*. A Magyar Történet Hóman által írt első köteteit – különösen a Nagy Lajossal és a magyar nagyhatalommal² foglalkozó fejezeteket – lapozgatva az a benyomásunk, hogy maga a szerző is csak részben felelt meg a fenti nemes célnak.

A kutatói, oktatói és intézményvezetői feladatok mellett Hóman közéleti szerepet is vállalt. Az 1920-as évek végén elnöke lett a Magyar Numizmatikai Társaságnak és a Magyar Néprajzi Társaságnak, majd rövidesen a Magyar Történelmi Társulat is elnökévé választotta. A sok cím, rang, állás és feladat ellenére Hóman Bálint 1932-ig elsősorban tudós és tanár maradt. Ekkor azonban sorsdöntő pályamódosítás következett be életében. Az újonnan kinevezett miniszterelnök, Gömbös Gyula, aki már korábban jól ismerte, kabinetjébe hívta vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Hóman engedett a csábításnak. Elfogadta a felkérést, amit Gömbös utódja, Darányi Kálmán is megújított, így 1938. május 14-éig, az Imrédy-kormány megalakulásáig maradt e poszton. Ezt követően néhány hónapos szünet következett, majd 1939. február 16-ától 1942. július 3-áig – a Teleki-, a Bárdossy- és a Kállay-kormányban – ismét ő irányította a kultusztárcát.

¹ Kenyeres Ágnes. Magyar életrajzi lexikon. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967. –453. o.

² Hóman Bálint és Szekfű Gyula. Magyar történet. – Budapest: Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1928. –123. o.

Az évtizedeken át, több kormányban is kultuszminiszterként tevékenykedő Hóman még a nyilas kormányzás alatt sem vált meg a miniszteri tárcától. Így akaratától függetlenül cinkosává vált a vidéki zsidóság deportálásának is. Hóman Bálint egykori kultuszminisztert 1946-ban életfogytig tartó fegyházra ítélték. Büntetésének letöltését a pesti Gyűjtőfogházban kezdte meg, majd 1949-től a váci fegyházban folytatta. A megpróbáltatásokat szervezete nehezen viselte. A jól megtermett férfi rövid idő alatt 60 kilóra fogyott. A Magyar Életrajzi Lexikon szerint 1953-ban, Bölöny József szerint 1951. június 2-án hunyt el. 2001-ben újratemették. Sírjának feltalálásával és újratemetésével Hóman Bálint megkapja azt a végtisztességet, amelyhez minden embernek joga van.¹

Népművelés Kárpátalján

Trianon után nagy változások voltak az oktatásban Kárpátalján. A létrejövő új állam, a Csehszlovák Köztársaság egy ideig megőrizte a korábbi iskolarendszert: a cseh országrészekben az osztrák, Szlovenszkóban és Kárpátalján a magyar iskolaügyi törvények és rendelkezések maradtak életben. Kárpátalján az oktatásügyi tárca legmagasabb helyi fóruma 1922-től az Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztérium Ungvári Referátusa lett. 1922-ben az addig hatosztályos népiskolákat nyolc évfolyamossá bővítették, kötelezővé tették a csehszlovák nyelv oktatását is. A ruszinokat sok helyen megfosztották a magyar nyelvű oktatástól. A csehszlovák szféra után nem volt kérdés, hogy szükség van-e a népművelésre Kárpátalján.²

A magyar kormány 1940-ben ideiglenes jelleggel szervezte meg Kárpátalja iskolán kívüli népművelését. Ennek értelmében a kárpátaljai terület három közigazgatási kirendeltségének székhelyein, Kirendeltségi Iskolán Kívüli Népművelési Bizottságot (továbbiakban: KIKNB), a kirendeltség területén lévő összes településen pedig Helyi Iskolán Kívüli Népművelési Bizottságot (továbbiakban: HIKNB). A KIKNB elnökének a közigazgatási terület vezetőjét nevezték ki. Az elnök mellett véleményező és tanácsadó testületként működött a

¹ Romsics Ignác. Magyarország története a XX. században. – Budapest: Osiris Kiadó, 2005. –97. o.

² Fedinec Csilla. Iskola és Egyház. – Kárpátalja 1919–2009. – Argumentum Kiadó, 2010. –123. o.

népművelési bizottság, amely a helyi viszonyoktól függően társelnököket és alelnököket is választhatott.¹

A bizottságok előadókat és jegyzőket is foglalkoztattak. A népművelési titkárt a tanügyi személyzet sorából nevezték ki a kirendeltség népművelési ügyvitelére. A jegyzőket is a vallás- és közoktatásügyi minisztere nevezte ki, a kárpátaljai kormányzói biztos véleményezése után. A rendelet meghatározta azt is, kik lehetnek azok a személyek, akik részt vehetnek az iskolán kívüli népművelésben. A KIKNB taglétszáma maximum 5 fő lehetett. Őket a bizottság elnökének a javaslatára a miniszter nevezte ki öt évre. A kirendeltségi bizottságok tagjai az lehetett:²

- aki a népművelésben kiváló szakirodalmi vagy gyakorlati eredményeket értek el;
- a bizottság elnökének a meghívására a kirendeltség területén jelentős népművelési tevékenységet folytató hatósági, illetve egy állami intézmény vezetője;
- szintén a bizottság elnökének a meghívására a kirendeltség területén népműveléssel foglalkozó társadalmi szervezet vagy intézmény küldötte volt.

Kárpátalján a HIKNB vezetője általában a népművelésben jártas tanító, iskolaigazgató, lelkész vagy paróchus volt. A maximum tíz főből álló bizottságok tagjait a főszolgabíró nevezte ki. A helyi bizottságok tagjai lettek: lelkészek, orvosok, gyógyszerészek, nyugdíjas közalkalmazottak, tanítók, és a népművelés iránt fogékony falusi emberek. A helyi bizottságok szervezeti és ügyviteli teendőit a testület vezetője látta el.³

Az 1940. május 3-án elfogadott 141.200. számú rendelet kimondta, hogy a kirendeltségi bizottságokat mindenhol legkésőbb 1940. május 31-ig létre kell

¹ Kosztyó Gyula. Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940–1944 között. – Ungvár: KMMI, 2014. –12. o.

² Kosztyó Gyula. Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940–1944 között. – Ungvár: KMMI, 2014. –13. o.

³ Kosztyó Gyula. Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940–1944 között. – Ungvár: KMMI, 2014. –13. o.

hozni. A rendelet intézkedett a kárpátaljai kirendeltség népművelési bizottságainak költségvetéséről is.¹

Ily módon az 1940-ben Kárpátalján létrehozott iskolán kívüli népművelés egy jól strukturált, hierarchikus rendszerben működött. Ideiglenes jellegét bizonyítja, hogy 1940 augusztusáig a Kárpátaljai Közoktatási Tanács fennhatósága alá helyezték a népművelés intézményrendszerét, kilátásba helyezve rövid időn belül annak átfogó rendezését törvényi kereteken belül. E szervezetet a kárpátaljai tankerület székhelyén, Ungváron hozták létre, hogy felügyelje a népoktatást, azon belül egyebek között a különböző tanfolyamok menetét, anyagát, tantervét.²

A kárpátaljai iskolán kívüli népművelés intézményes alapokra való helyezése 1940-ben jelentős mérföldkönek számított a szélesebb népművelésben. A helyi népművelési bizottságok hatékonyabban kezdtek működni, a központilag szigorúan felügyelt működési tervüknek köszönhetően egyre inkább a célirányosság lett a legjellemzőbb a munkájukra.

Miután Kárpátalján lerakták az iskolán kívüli népművelés intézményes alapjait, az érdemi munka kissé csúszva, 1940 decemberében indult meg. A népművelési tevékenység tanévek szerint szervezték meg. A tanévek kezdete és vége központilag meghatározott, szigorúan ellenőrzött időpontok voltak, az esetek többségében novemberi kezdettel és áprilisi végzéssel. Kifejezetten az év azon időszakában, amikor a legkevesebb mezőgazdasági munka volt. A népművelési tanév átlagosan hat hónapos tanfolyamokból állt. Azonban voltak egy hónapos, alapvető ismereteket terjesztő tanfolyamok is. Minden előadást, tanfolyamot központilag a VKM-nek kellett jóváhagynia, bármilyen eldugott tanyáról, faluról volt szó.³

Az 1944.szeptember 26-tól október 28-ig terjedő időszak alatt került Kárpátalja szovjet fennhatóság alá. November 26-án, Munkácson összeült Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságainak Kongresszusa, amelyen kiáltványt fogadtak el Kárpátontúli Ukrajnának Szovjet Ukrajnával való egyesítéséről. 1946.

¹ Kosztyó Gyula. Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940–1944 között. – Ungvár: KMMI, 2014. –14. o.

² Kosztyó Gyula. Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940–1944 között. – Ungvár: KMMI, 2014. –24. o.

³ Kosztyó Gyula. Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940–1944 között. – Ungvár: KMMI, 2014. –25. o.

január 22-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége rendeletet hozott a Kárpátontúli terület megalakításáról az Ukrán SZSZK kötelékében. Január 24-től az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete értelmében a Kárpátontúli területen az Ukrán SZSZK törvényei léptek életbe. Bevezették a szovjet oktatási rendszert. Ezzel megszűnt Kárpátalján a népművelés, amelynek célja leginkább a magyar nemzeti öntudatra, hazaszeretetre való nevelés volt.¹

---

¹ Fedinec Csilla. Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938-1991). – Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1999. –41. o.

II. FEJEZET

Ugocsa vármegye Iskolán Kívüli Népművelési Bizottságának tevékenysége 1941–1943 között

Egy 1941. december 13-én, Dr. Végh József alispán által címzett meghívóból tudtuk meg, hogy 1941. december 20-án, délelőtt 10 órakor, Nagyszőlősön a vármegyeháza gyűléstermében volt az Ugocsa Vármegyei Iskolán Kívüli Népművelődési Bizottságának az alakuló gyűlése.

A tárgysorozat a következő volt:

1. Elnöki megnyitó.
2. Jegyzőkönyv hitelesítők kijelölése.
3. Ügyvezető elnök üdvözlőbeszéde.
4. Szabályrendelet ismertetése.
5. Az 1941–1942. évi munkaterv megvitatása.
6. Az 1942. évi költségvetés letárgyalása.
7. Esetleges indítványok¹

Sajnos az alakuló gyűlés jegyzőkönyve nem található meg, pedig úgy gondoljuk, hogy az nagy jelentősége lenne a szakdolgozatunk teljessége szempontjából.

A bizottságalakuló gyűlése után hamar meg is indultak a szervezkedések. Végh József, Ugocsa vármegye alispánja levelet írt az Ugocsa vármegye Iskolán Kívüli Népművelési Bizottság nevében 1941. november 17-én, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek², melyben közli, hogy Fancsik György, Ugocsa vármegye népművelési titkára megkezdte működését. A levél másik felében közölte, intézkedtek a vármegyei népművelési bizottság megalakításáról.³

Miután az intézkedések megtörténtek, meg kellett teremteni a népművelési feladatok ellátásához szükséges anyagi feltételeket. A szükséges pénzsegély összege 10000 pengő volt, illetve a vármegyei költségvetés részéről 500 pengő.

¹ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (továbbiakban KTÁL): Fond (továbbiakban F.) 1097., opisz (továbbiakban op.) 1., odinicazberezsennya (továbbiakban od. zb.) 27. 1. lap

²Hóman Bálint 1939 és 1942 között, Magyar Élet Pártja

³KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 1., 1. lap

Fancsik György Ugocsa vm-i népművelési titkár 1941. november 24-én kérte is az alispánt, hogy a vármegye részéről a megígért pénzösszeget minél hamarabb adja át, mivel nem tudják magukat addig beleásni komolyabban a szervezésbe.¹ Az alispán közben tüstént a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordult, hogy a 10000 pengő államsegélyt utalják át.² A pénz mihamarabbi kézhez kapása érdekében Fancsik György Budapestre utazott, és célba vette, hogy a pénz megszerzése után meg is kezdi a népművelési munkát Ugocsa vármegyében, elsősorban a román uralom alól felszabadult falvakban. Erről a 162.534/1941.VII.1. számú vallás és közoktatásügyi rendelet rendelkezett.³

A Magyar Királyi Postatakarékpénztárnál még 1941. december 15-én kiállították a csekkszámát a 89.944. szám alatt. Hamar közölték is a bizottsággal, hogy az államsegély felét, azaz 5000 pengőt már kiutaltak, azonban ez valószínű csak tévedés volt, mivel az egyik levél tartalma szerint ezt a pénzt nem kapták meg.⁴

A népművelési munka megkezdéséhez nagyon sok szervezéshez és munkához volt szükség, ami rengeteg ember munkáját követelte meg. A bizottság egy részletes tervet dolgozott ki a népművelés menetéről, amiben megszabják az előadó szerepkörét, az előadások kötelező, illetve ajánlott témáit, stb. A helyi bizottságok feladata volt, hogy a népművelési munkához az előadókat kiválogassák, illetve felkérjék. Azonban nem vállalhatott munkát bárki a népművelési tevékenységben. Olyan emberekre volt szükség, akik nem csak kötelességből tennék dolgukat, hanem a nemzet iránt érzett szeretetből. A lelkészek, a községi vezető jegyzők, járási és községi orvosok segítségére is számítottak, hogy az embereket hasznos ismeretekkel tájékoztassák. A dokumentumból kitűnik, hogy ekkorra már milyen szinten erősödött meg az

---

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 2., 1. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 2., 3.lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 2., 4. lap

⁴ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 2., 7. lap

antiszemita gondolat Magyarországon. A tervben kitérnek arra, hogy: „Zsidó, mint előadó, vagy mint szereplő a népművelés munkájában nem vehet részt.”¹

Rendelkeztek arról is, hogy a népművelési előadásokat minden községben kötelezően meg kell tartani. Az előadások témáit előre meghatározták. Kötelező és választható témákat határoztak meg.²

Kötelező előadások:

1. Gróf Széchenyi István élete és alkotásai.
2. Közérdekből kiadott hatósági intézkedések (közellátási, adóügyi, gazdasági intézkedések ismertetése, zsidótörvény, stb.).
3. Ahol most honvédjeink járnak. Oroszország és a bolsevizmus elleni háború.
4. A visszatért Délvidék.
5. Erdély rövid ismertetése.
6. Községünk története. Szerepe a világháborúban, hősi halottai, vitézei, hadiárvai.³

Ajánlott előadások:

1. Szeressétek egymást.
2. Egészségben az erő.
3. Az egészséges és takarékos táplálkozás. Együnk és termeljünk több zöldséget.
4. Az adó útja.
5. Oláhok a magyar nemzettestben.
6. Történelmünk hősei (Zrínyi, Dugonics, Dobó, Losonczy).
7. Mátyás király.
8. Rákosi „Korhadt fakeresztek” c. művéből elbeszélések felolvasása.
9. Arany Toldijának ismertetése. Esetleg részletek felolvasása.
10. Gyógynövények gyűjtése, jelentőségük ismertetése.
11. Len, kender termelése.

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 1., 3. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 3., 1. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 3., 2. lap

12. Karddal és lanttal a magyar hazáért.
13. Vallásosság és hazaszeretet.
14. Összetartozás, fajszeretet.
15. Miért van szükség a szövetkezetekre.
16. Vármegyei közjóléti szövetkezet.¹

Az előadások anyagát elsősorban a kötelező témákból kellett kiválasztani, aztán az ajánlottból, de bármilyen tetszés szerinti témából is volt lehetőség előadást tartani, ha az nem ellentétes a népművelés céljával. Egy-egy helyen legalább 6, legfeljebb 20 előadás megtartását javasolták, de ahol az előadások iránt nagy volt az érdeklődés, ott volt lehetőség tanfolyamok keretében még több ismeret megszerzésére. Egy alkalommal legfeljebb két előadás megtartását ajánlották.

Az előadásokat lehetőség szerint a tárgyhoz illő szavalatokkal, gyermekénekkarok szerepeltetésével és egyéb kulturális tevékenységgel lehetett még színesebbé, vonzóbbá tenni: *„Ragadjon meg a helyi népművelési bizottság minden alkalmat arra, hogy ünnepségeket, műsoros délutánokat tartson. Ezekkel fokozzuk a munkánk iránti érdeklődést növeljük a szereplők kedvét és a népművelési előadásunk kísérő műsorszámát is adhatjuk egy-egy ilyen alkalommal szereplő énekkari, vagy zenekari számok.”*² Ezeket a műsorokat azért is tartották fontosnak, mivel ilyenkor belépődíjat szedtek a látogatóktól, az ebből származó bevételt pedig a népművelési tevékenységre tudták fordítani.

A népművelési bizottság fontosnak tartotta, hogy ahol van lehetőség tanfolyamok lebonyolítására, akkor azt mindenképp vigyék véghez, mivel azok sokkal több órát tartalmaznak és így a népművelési tevékenység sokkal eredményesebb lehet, mint az előadások. Sokkal nagyobb ismeretanyagot lehet azon keresztül átadni.

A tanfolyamok kiválasztásakor figyelembe kell venni, hogy a település lakosságának mire van szüksége.

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 3., 3. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 3., 3. lap

A következő tanfolyamokat ajánlották:¹

1. Analfabéta tanfolyam/Analfabéta-átképző tanfolyam. Még ekkor is számottevő az analfabéták száma, különösen Kárpátalján. Ennek két oka lehet. Az egyik, hogy Magyarországtól való elszakadás után az anyanyelvi oktatás nem mindenhol volt elérhető, vagy nem tudott megfelelően működni, a másik, hogy ezek a területek egyébként is sokkal elmaradottabbak gazdaságilag, az emberek elsősorban mezőgazdasággal foglalkoznak, így a gyerekek nem jártak iskolában. Igaz, ezt ekkorára már többségében sikerült leküzdeni. Utóbbi pedig elsősorban a ruszinok és a románok részére volt kitalálva a magyar olvasásra és írásra való átképzéshez.

2. Alapismereteket terjesztő tanfolyam. Az elemi iskola által nyújtott ismeretek pótlására szolgált.

3. Népművelési tanfolyam. A népiskola nyújtotta műveltség továbbfejlesztésére és kiegészítésére lehetett választani. Az erkölcsi és egészségügyi ismeretek, szülőföld és honismeret, gazdasági ismeretek, illetve a magyar történelem és irodalom komolyabb elsajátítására volt lehetőség ennek a tanfolyamnak a során.

4. Művészeti és kedélyképző tanfolyam. Népdalok és katonadalok tanulására szolgált. Érdekesség, hogy kiemelték, hogy kerülni kell a műdalokat.

5. Gazdasági tanfolyam. Az állattenyésztés, növénytermelés, konyhakertészet, gyümölcsészet, méhészet, selyemhernyó tenyésztés fortélyait tanították meg rajta.

6. Ügyességi tanfolyam. A képzőművészeti és kézügyességi ismereteket volt hivatott bővíteni.

7. Egészségi tanfolyam. Fő céljának a családvédelmet, a csecsemőápolást, a népbetegségek ismertetését határozták meg.

8. Háziipari tanfolyam. Szabást, varrást, csipkekészítést, fafaragást, gyékényfonást, kosárkötést, kukoricaháncs fonást lehetett tanulni rajta.

---

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 3., 4. lap

9. Nőnevelési/Kisgazdasszony tanfolyam. A falu lányait látta el tanácsokkal, hogy saját háztartásukat korszerűen elláthassák. Fontos volt a foltozás, a stoppolás, ruhafordítás ismeretének átadása, illetve egyéb házi praktikákat tanítottak meg, amelyeket asszonyként hasznát tudják majd venni.

10. Egyéb tanfolyamok. Céljuk, a számolás, mérés, helyesírás és fogalmazás elsajátítása volt.

A *leventék* számára külön rendezett tanfolyamok központjában az erkölcsi és hazafias nevelés gondolatának kellett állni.

Fontosnak tartották, hogy ha van rá lehetőség, minden alkalmat meg kell ragadni, hogy ünnepeket, műsoros délutánokat tartsanak.¹

Műkedvelő előadásokat is lehetett tartani, de *„az elsőfoku rendőrhatalóság /:főszolgabíró:/ csak olyan színművek előadására adhat engedélyt, melyek a vallás és közoktatásügyi minisztérium által kiadott a műkedvelő előadásokra alkalmasnak talált szindarabokat magába foglaló jegyzékben szerepelnek. Az alkalmasnak talált szindarabok jegyzékében nem szereplő színművek szövegválogatását bírálókat végeztet be kell terjeszteni a Vallás és közoktatásügyi minisztériumba és felvonásonként 5 P bírálatdíjat kell fizetni.”*²

A helyi népművelési bizottságoknak mindenhol kötelező volt tartani egy gyűlést, ahol a munkatervet tárgyalták meg. Az itt született jegyzőkönyvet el kellett küldeni a vármegyei népművelési titkárnak, aki ezután elküldi a szükséges nyomtatványokat.

A népművelési tevékenység legkésőbbi elkezdését 1942. február 1-ig határozták meg.³

Minden dokumentumot két példányban kérték kiállítani. A tananyagbeosztás csatolására is szükség volt, amihez megkövetelték még a hallgatók névsorát. A nevek mellett kérték feltüntetni a születési évet, a vallást, az iskolai végzettséget és a lakhelyet.

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 3., 3. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 3., 4. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 3., 5. lap

Ajánlották, hogy a tanfolyamok anyagának összeállításánál vegyék igénybe Katona Géza „Az iskolán kívüli népművelés vezérfonala” c. munkáját.

Kötelező volt az előre jelzett időpontban elkezdni a népművelést, ha esetleg valami miatt nem lehetett elkezdni, akkor azt előre jelezni kérték.¹

A kereskedelmi miniszter előre rendeletével utasította a községi elöljárókat, hogy a népműveléshez szükséges petróleumot bocsássák a népművelők rendelkezésére.

A tanfolyamok előadói tiszteletdíját előadásonként 1 pengő értékben határozta meg a bizottság.

Mesedélutánok megtartását is szorgalmazták, azonban kijelentették, hogy azt a bizottság díjazni nem tudja.²

Hogy a munka valóban tervszerű legyen, a bizottság fontosnak tartotta, a népművelés munkájába bekapcsolódó testületek, egyesületek és egyének tájékoztatását arról, hogy a vármegyei iskolán kívüli népművelési bizottság a csonka iskolai évre milyen célokat tűzött maga elé. *„Ugocsa vármegyében az iskolánkívülinépművelési munka, kevés hely kivételével, most kerül szervezés alá. Új célok, Új feladatok várnak megoldásra ezen a téren... Ezuton kérem fel a vármegyében az iskolánkívülinépművelési munkák végzésére hivatottakat és hivatást érzőket, hogy vállalják szívesen és karolják fel e fontos nemzetépítő munkát, mely boldogabb és szebb magyar jövő megteremtését van hivatva szolgálni.”*

„A népművelésnek nem lehet nagyobb és szebbfeladata, minthogy erősítse a nép lelkében a harci kedvet és kitartást, nevelje rá a haza minden polgárát, hogy ne csak be tudjon, hanem be is akarjon állani abba a nagy küzdelembe, amely akár fegyverrel, akár fegyver nélkül, lemondás, nélkülözés, vagy bármi áldozat meghozásával, de biztosan győzedelmeskedik a közös ellenségén. Mindezeknek a véghezvitelére neveljünk olyan tömegeket, akik vallásos érzéssel, keresztyén erkölccsel, hazafias, katonás szellemmel, szociális érzülettel és mindenek felett

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 3., 5. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 3., 6. lap

áldozatos lélekkel tudják szolgálni a hazájukat és képesek arra, hogy önmaguk szellemi és anyagi előhaladásán munkálkodni tudnak.”¹

Azt is fontosnak tartották, hogy a vegyes, vagy nem magyar anyanyelvű községekben a népművelők az esetlegesen fennálló ellentétek elsimítása mellett az idegen nyelvű lakosságot lelkiileg összeforasszák a magyarsággal. Tehát feladatnak tűzték ki a nemzeti öntudat, keresztyén világnézet, a nemzeti egység kialakítását és erősítését. Ezek mellett segíteni akartak, hogy könnyebb legyen a mindennapokért való küzdelem, a nép gazdasági erejének fokozását is fontosnak tartva: háziipari foglalkozásokat tartottak, amelynek segítségével jelentős jövedelemre tehetek szert azok, aki megfelelően elsajátították a tanultakat.²

Fontosnak tartották a lakosság egészségügyi állapotának javítását: a helyes táplálkozást, a köztisztaságot, a testápolást, az elsősegélynyújtást, stb. Kiemelik annak fontosságát, hogy az anyavédelemmel és a csecsemőgondozással kapcsolatos előadásokban szerepet kapjanak a zöldkeresztes egészségügyi védőnők.³

Feladatnak tartották a hatósági intézkedésekről szóló előadásokat is. Ennek keretében rá kellett mutatni azokra az okokra, melyek a zsidótörvények megalkotására készítették a kormányt. Továbbá a nők népművelése is fontos volt, hogy mindent tudjanak, amire egy háziasszonynak szüksége van.

Ebben a tanévben ünnepelték a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István születésének 150. évfordulóját, ezért kötelezővé tették, hogy tanításait ismertessék a néppel.⁴

„Midőn az Ugocsa vármegyei iskolánkívülinépművelési munka eme céljának és feladatainak megoldásával népünk erkölcsi, szellemi, és gazdasági fejlődését áldozatos lélekkel és kitartó munkával akarjuk szolgálni, éljen a lelkünkben a

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 3., 6. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 3., 6. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 3., 7. lap

⁴ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 3., 7. lap

remény, hogy a munkánk gyümölcsét, a reményteljesebb és szebb magyar jövőt megérjük.”¹

Igyekeztek filmeket is bemutatni, hogy még népszerűbb legyen a népművelés a lakosság körében. Bereg vármegye Iskolán Kívüli Népművelési Bizottsága 1942. április 14-én, Munkácson kelt leveléből megtudjuk, hogy a „Budapest fürdőváros” c. kultúrfilmet a tiszaujlaki, a nagyszőlősi és a királyházi mozgóképszínházban való levetítésre átküldték, hogy azt a helyi ifjúság megnézhesse. Közben a fiatalokat különbözőképpen motiválták, serkentették a tanulásra, amit a levél második fele is bizonyít: a film megtekintése után fogalmazási pályázatot készíthettek. A legjobb fogalmazó a Nemzetközi Fürdőügyi Szövetségtől 5 napos ingyenes ellátást kapott Budapesten és az említett szövetség vendége volt. A dolgozatokat az ungvári városi népművelési titkársághoz kellett beküldeni. Sajnos ennek a versenynek az eredményéről nincsenek információink.² Az ugocsa bizottság 1942. május 6-án értesítette az ungvári városi bizottságot, hogy a film levetítése Nagyszőlősön április 20-án, Tiszaújlakon április 23-án, Királyházán pedig április 27-én fog megtörténni.³

Egy meghívóból tudjuk, hogy 1943. február 18-án délelőtt 11 órától tartották az Ugocsa Vármegyei Iskolán Kívüli Bizottság közgyűlését, ahol az 1942. évi számadást vizsgálták felül és a folyó év költségvetését állították össze.⁴

A népművelési bizottság pénzügyeivel kapcsolatban sajnos szintén kevés adatunk van, bővebb kifejtésre csak további fondok vizsgálata adna majd lehetőséget. Mindössze az 1942-es év számviteli kimutatása van meg, illetve a következő év költségvetéséről néhány adat. Az 1942-es évi pénzügyekről viszont nagyon részletes képet kapunk. Ugocsa vármegye Iskolán Kívüli Népművelési Bizottságának 1943. február 18-án kelt leveléből tudjuk, hogy 1942-ben a vármegyei bizottság 10 345 pengőt és 64 fillért használt fel, amiből személyi kiadásokra 2 660 pengő és 65 fillér, ügyviteli költségekre 1 665 pengő és 82 fillér,

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 3., 8. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 4., 2. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 4., 4. lap

⁴ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 27., 2. lap

népművelési tevékenységekre 5 420 pengő és 77 fillér, hasznos beszerzésekre pedig 998 pengő és 40 fillér ment el.¹

Megjegyzik, hogy hasznos beszerzésekre azért fordítottak kisebb összeget, mert a vetítógépek ára csak 1943-ban volt kifizethető, így az már a folyó év kiadásaihoz lett hozzáírva. A levélben leírtakat a számviteli kimutatás is igazolja.²

Ugocsa vármegye 1942. évi számviteli kimutatása az iskolán kívüli népművelés költségeire vonatkozóan³

KÖLTSÉGVETÉS	
Bevétel	
<i>Tárgy</i>	<i>Összeg (pengő)</i>
A vármegye részéről a népművelési célok szükségleteinek fedezésére	2 340
Összesen	2340
Kiadás	
<i>Tárgy</i>	<i>Összeg (pengő)</i>
Fűtésre, világításra	500
Irodai szükségletekre és nyomtatványokra	300
Lapok, folyóiratok és könyvek beszerzésére	600
Ismeretterjesztő előadásokra	1000
Analfabéta tanfolyamokra	1000
Elemi ismeretterjesztő előadásokra	800
Általános ismeretterjesztő tanfolyamokra	1500

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 26., 1. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 26., 1. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 26., 5-10. lap

Vetítőgépekre, azok kellékeire és kölcsöndíjakra	5000
A titkár rendkívüli munkadíjaira	1200
Kiszállási költségekre	1200
Postai, szállítási és postatakarékpénztári kezelési költségekre	200
Előre nem látható és vegyes kiadásokra	200
Segédmunkaerő díja	1300
Összesen	14700

Egybevetve a bevétellel a hiány **12360** pengő.¹

ZÁRÓ SZÁMADÁS	
Bevétel	
<i>Tárgy</i>	<i>Összeg (pengő)</i>
Áthozatal az 1941. évről, mint pénzmaradvány	5
A vármegye részéről a népművelési célok szükségleteinek fedezésére	2340
Adományok	1400
Államsegélyek	8280k
Előre nem látható bevételek	2600
Visszatérítések	34,88
Összesen	14649,88
Kiadás	
Fűtésre, világításra	532,77
Irodai szükségletekre és	939,93

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 26., 6. lap

nyomtatványokra	
Lapok, folyóiratok és könyvek beszerzésére	314,20
Ismeretterjesztő előadásokra	836
Analfabéta tanfolyamokra	1115
Elemi ismeretterjesztő tanfolyamokra	738
Általános ismeretterjesztő tanfolyamokra	1639
Vetítógépekre, vetítógépekre és kölcöndíjakra	12,20
A titkár rendkívüli munkadíjára	1382,49
Kiszállási költségekre	784,70
Postai, szállítási és postatakarékpénztári kezelési költségekre	13,19
Előre nem látható és vegyes kiadások	560
Ügyvezető elnök kiszállási költsége	600
Segédmunkaerő fizetése	878,16
Összesen	10345,64

Egybevetve a bevétellel a pénzmaradvány **4304, 24** pengő.¹

Összehasonlítva a költségvetést és a zárszámadást, sok helyen eltérések vannak. Megfigyelhető, hogy végül sokkal több bevétele származott a bizottságnak, mint amennyire számítottak, főleg az államsegélynek köszönhetően, amit a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelt ki. A kiadásokat tekintve is

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 26., 9. lap

voltak eltérések ugyan, de sikerült a költségvetési összegtől kicsit kevesebb pénzüsszegeből is kijönni.

1943. február 18-án, délelőtt 11 órakor közgyűlés volt Nagyszőlősön a vármegyeháza kisgyűléstermében, ahol felülvizsgálták az 1942. évi számadást és összeállították az 1943. évi költségvetést.¹ A közgyűlésen többek között ott voltak dr. Végh József alispán, a vármegyei népművelődési bizottság elnöke, dr. Kacsóh Lajos királyi tanfelügyelő, ügyvezető elnök, báró Perényi Zsigmond földbirtokos, Hokky Károly tanügyi főtanácsos, országgyűlési képviselő, Bártfay Kálmán római katolikus főesperes, kormánytanácsos, dr. Sárkány Lajos református lelkész, Fankovich Endre görög katolikus esperes.²

Az alispán Hokky Károlyt és Szabó Sándor, körzeti iskolafelügyelőt jelölte ki a jegyzőkönyv hitelesítésére.³

Dr. Kacsóh Lajos rámutatott arra, hogy mennyire is fontos a népművelés ezekben a nehéz időkben és, hogy az előadók milyen fontos munkát végeznek, ezért indítványozta, hogy a tanfolyami órák tiszteletdíjait a bizottság 1 pengőről emelje kettőre. Ez akár még a munka hatékonyságát is növelhette volna, áll az indoklásában.⁴

Hokky Károly is indítványt tett. Úgy gondolta, hogy a helyi népművelési bizottságok az előadások alkalmával belépődíjat és önkéntes adományokat szednének, mivel eddigi tapasztalatai alapján úgy gondolja, hogy az emberek sokszor nem értékelik azt, ami ingyen van. Emellett pedig anyagi téren is hozna egy kis hasznot. Viszont az alispán válaszában közölte, hogy mivel a népművelési munka ingyenes, a bizottság nem hozhat más határozatot ezzel kapcsolatban.⁵

Enyedi József körzeti iskolafelügyelő indítványozta, hogy a népművelési bizottság próbáljon hatni, hogy a községek költségvetésükben biztosítsanak

---

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 27., 2. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 27., 3. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 27., 3. lap

⁴ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 27., 4. lap

⁵ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 27.,4. lap

fedezetet a községi népkönyvtárak fejlesztésére. Az elnök válaszában kijelentette, hogy ez nem megoldható, mivel nem telne a költségvetésből még erre is.¹

Dénes József állami igazgató-tanító arra hivatkozva, hogy ő a népművelési munkát nem a tiszteletdíjért végzi, hanem a nép iránti szeretetből és hazafias kötelességből, felajánlotta, hogy szívesen lemond a tiszteletdíjakról és hasonló állásfoglalásra szólította fel a bizottság többi tagjait is, de közölték, hogy a költségvetésben az erre kijelölt összeget nem tehetik máshova.²

A számadás ismertetésekor Fancsik György népművelési titkár elmondta, hogy a maradványpénz csak látszólagos, mivel az 1942-ben vásárolt vetítógépek és „*dynamók*” 2500 pengős árának kifizetése a katonáskodása miatt csak 1943-ban történt meg. A számadást mindenki elfogadta.³

Az 1943. évi költségvetés ismertetése előtt a népművelési titkár indítványozta, hogy a bizottság fogadja el azt, hogy a népművelési tevékenységhez a fűtés és világítás költségeire a végzett tevékenységért járó tiszteletdíj 20 %-át ajánlják fel, de ott ahol még termet is bérelni kell, mint Nagyszőlősön és Királyházán, ott ennél lényegesen többet kell felajánlani. A bizottság egyhangúan egyetértett ezzel és elfogadta.

A népművelési titkár ismertette, hogy az 1943. évben a 7054 pengős bevétellel szemben 14532 pengős kiadásra kell számítani, de mivel a bevételben benne van a tavalyi költségvetésből fennmaradt összeg, amiből még ki kell fizetni az előző évben vásárolt vetítógépeket, a hiány jóval nagyobb lesz, vagyis 11782 pengő lesz. A tevékenység fedezésére a vallás-és közoktatásügyi minisztertől fognak államsegélyt kérni. A költségvetést elfogadták.⁴

A felterjesztésre elkészített 1943. évi költségvetés alapján a következőképpen számították a kiadásokat:⁵

Kiadás megnevezése	Kiadás összege (pengő)	Százalékos arány (%)
--------------------	------------------------	----------------------

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 27., 4. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 27., 5. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 27., 5. lap

⁴ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 27., 6. lap

⁵ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 26., 20. lap

Személyi kiadások	2600	17,89
Ügyvitel	2300	15,82
Folyó népművelési tevékenységek	6132	42,20
Hasznos beszerzések	3500	24,09
Összesen	14532	100

Vannak dokumentumok melyekből arra lehet következtetni, hogy tartottak amolyan népművelési továbbképző tanfolyamokat is. Az egyik dokumentum, amely egy 1943. május 13-án kelt levél szerint az egyik ilyen alkalom 1943. június 16–20-a között volt: *„Mellékelten tisztelettel továbbterjesztem Szirmay Kalós Bertalan, Ugocsa vármegye közjóléti szövetkezet igazgatójának, valamint Vargha Éva vármegyei szociális gondozónőnek a Balatonlellén 1943. június 16-26-ig rendezendő népművelési tanfolyamra való felvétel iránti kérelmét. Ugocsa vármegye iskolánkívüli népművelési bizottsága a maga részéről is kéri nevezetteknek a tanfolyamra való felvételét amennyiben egyrészt mint a vármegyei közjóléti szövetkezet igazgatója, az ONCSA ügyeinek vármegyei irányítója, másrészt pedig a vármegyei szociális gondozónő, fenti tanfolyamon való részvétele a bizottság szempontjából kívánatos lenné.”*¹

Ezen kívül több eseményre is kapott meghívást az Iskolán Kívüli Népművelési Bizottság. Ilyen volt a Magyar Népművelők Társaságának 1943. évi „rendes közgyűlése” is, amely április 5-én d. u. 6 órától volt megrendezve Budapesten, a Múzeum körúton. Antalfia Antal küldte a meghívót, a társaság elnöke. Az esemény tárgysorozata a következő volt:

1. Elnöki megnyitó és beszámoló.
2. Főtitkári és pénztárosi jelentések.
3. Indítványok.

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 1., 4. lap

Az indítványoknál azonban megjegyzik, hogy csak a közgyűlés előtt 7 nappal az elnökség elé terjesztett indítványok tárgyalhatóak. Arról nincs információnk, hogy az ugocsai bizottság küldött-e valakit a közgyűlésre.¹

Az Ugocsa Vármegyei Iskolán Kívüli Népművelési Bizottság a következő folyóiratokat, könyveket rendelte meg a rendelkezésünkre álló források szerint:

1. Magyar Lélek országos népművelési folyóirat,
2. Kincses újság,
3. Kalangya,
4. Magyar Szemle,
5. Természettudományi ismeretek (50 példány 225 pengő értékben),
6. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Iskolán kívüli Népművelésének Története,
7. Gépkocsizók Szovjetföldön.
8. Fanni Luukkonen „Asszonyok a tűzvonalban”.²

Ez utóbbi könyv is bizonyítja, hogy mennyire fontosnak tartották a szebbik nem képviselőinek oktatását az akkori Magyarországon. A vizsgált levéltári fond tartalmazza a levelet, amelyben vitéz Keresztes-Fischer Ferencné, az „Egyesült Női Tábor” elnöke 1942 novemberében ajánlja a könyvet a magyar közélet vezető személyiségeinek: *„Hazatérve Finnországból fokozottabban érzem a finn lották nagyszerű szervezettsége és hősi teljesítményei nyomán, hogy a magyar nők nemzetvédelmi kötelességteljesítésének magasztos érzését ápolnunk és erősíteniünk kell. ...meggyőződésem, hogy a finn lották nagyszerű cselekedeteit tárgyaló könyv a magyar asszonyokra és leányokra is ösztönzően hathat. Kérem tehát részesítse ezt a könyvet a legmesszebbmenő támogatásában és tegye lehetővé, hogy a könyv olcsó ifjúsági kiadásából mennél többet oszthassunk szét ingyen a magyar leány ifjúság körében.”*³

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 27., 5. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 25., 1-45. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 25., 22. lap

1943-ból egy érdekes és nagyon bensőséges levél került a kezünkbe. Sajnos nem egyértelmű, hogy ki adta fel a levelet és kinek, a címzett „Kedves Bátyám”. A levélnek volt egy előzménye, ami sajnos nagyon rossz állapotban van meg, így nem használható, annyi viszont kiolvasható belőle, hogy 1943. október 8-án címezték meg Szatmárnémetiben. Ez a válasz az olvashatatlan levélre. A levél feladója a leventebizottságnak is a tagja. A levélben az iskolán kívüli népművelésének és a leventék népművelésének az összekötéséről ír. Úgy gondolja, hogy a leventék művelését az iskolán kívüli népművelés során kellene oktatni, mivel az sokkal jobb oktatást nyújt. Azon a véleményen van, hogy a felnőttek oktatása helyett inkább a fiatalok oktatását kellene támogatni. Szerinte a felnőttek oktatása már hiába való, mivel már nem hajlanak az új dolgok felé, ezért a fiatalokat kell megfogni és tanítani. A fiatalokon keresztül pedig a szülők és a nagyszülők is új tudással gazdagodhatnak. A levél írója megfigyelte, hogy ahol ezüst kalászos gazdasági tanfolyam volt, hogy csak a fiatalok művelték a földjeiket a tanfolyamon szerzett ismeretek szerint. Az idősebbek csak azután gyakorolták a tanfolyamon tanultakat, miután látták, hogy a fiatalok munkája után a termés szebb és gazdagabb. Emellett több ötletet is felvet, de sajnos nincs információnk, hogy ebből megvalósult-e valami.¹

Sajnos a háború borzalmai 1943-ban egyre jobban éreztette hatását, elérte az iskolán kívüli népművelési tevékenységet is. Ezt bizonyítja az az 1943-ban kelt levél is, amelynek tárgya a „*Közhivatalok működése során felhasználásra kerülő anyagokkal való takarékoság*” címet viseli. A levél tartalmazza a dr. Végh József alispán által hozott 11 pontos véghatározatot, amely a lehető legnagyobb takarékoságra szólít fel. Ez érintette az írószereket, az üzemanyagot, de még a táviratok és levelek küldése is korlátozva volt. A könyv bekötetéséhez is az alispán külön engedélyére volt szükség.²

A népművelési bizottság tevékenységével kapcsolatos utolsó dokumentumok 1943-ból valóak, sajnos nincsenek forrásaink, hogy mi lehetett

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 28., 2-3. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 29., 1-3. lap

további sorsa. Valószínű, hogy a terület szovjetek általi megszállásáig működött, amennyire a háborús körülmények megengedték, majd a megszállást követően megszűnt. Az viszont nem lehet vita tárgya, hogy a népművelés a magyar nemzeti érdeket képviselte és a mai kárpátaljai értelmiség elé is példát állíthat, hogy nem csak lehet, de fontos is a magyar nemzeti érdek mellé állni, segíteni a kárpátaljai magyarságnak megmaradni a szülőföldünkön és megtartani nemzeti öntudatát, különösen a mostani nehéz helyzetre való tekintettel.

III. FEJEZET

Az iskolán kívüli népművelés Szőlősegres és Tiszahetény példáján

Mielőtt rátérnénk a szőlősegresi iskolán kívüli népművelési tevékenységre, szeretnénk röviden bemutatni a település történetét Szabó István „Ugocsa megye” című munkája alapján.

A Nagyszőlősi hegység nyugati lábánál elterülő mocsaras, lápos, vidék egyik települése, mely nevével a láp növényzetére, az égerre emlékeztet. Korai település; 1284-ben, mikor László király Swng h fiainak, Jánosnak és Tekének adományozta, már lakosaitól elhagyott puszt a föld („*terram vacuum et habitatoribus destitutum*”) volt. Az ugocsai királyi uradalom alapítása volt tehát s valószínűleg a tatárjárásban pusztult el. Swng h fiaitól származott a terebélyes Egresy család. Az ősi birtok a család kezéből a 15. században fokozatosan kicsúszott s a birtokrészeket más ugocsai birtokosok, főként a Perényiek szerezték meg. Maguk az Egresyek Sásváron találtak otthonra, eggyé olvadva az ugocsai kismanességel. A falu eredetileg magyar település volt s az 1356. és 1391. évi földrajzi nevek arra mutatnak, hogy a Swng h fiai által ismét benépesített puszt a föld lakosai szintén magyar nyelvűek voltak. Rövidesen azonban megváltozott a helyzet, a 16. század második felében Egres már túlnyomólag rutén jelleget árul el s így egyike volt azoknak az ugocsai síkvidéki magyar faluknak, melyeket a nagyszőlősi hegyvidéket megszálló ruténség legkorábban birtokába vett. E korai terjeszkedést bizonyára siettette a birtokos változás is, a 16. század második felében ugyanis Egres már egyedül a szomszédos rutén vidék birtokosai, a Perényiek kezén volt. A 16–17. században a csekély magyar elem fokozatosan kiszorult, a magyar nyelv azonban a 18. sz. második felében még dívott a faluban. A 145.921/1907. sz. belügyminiszteri rendelettel a falu neve „Szöllősegres”-ben állapított meg.¹

Fényes Elek Geográfiai szótárában így írt a településről: *“Egres: Bereg-Ugocsa vármegyei orosz falu, utolsó postája Nagy-Szöllőshöz 3/4 órányira: 617*

¹ Szabó István. Ugocsa megye. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1937. –324. o.

görög katolikus lakossal, anyatemplommal. Földe sovány, sok tölgyes erdeje van... ”.¹

Szőlősegres lakosságának anyanyelvi megoszlása 1880 és 1941 között:²

Anyanyelv	Év				
	1880	1910	1921	1930	1941
magyar	71	112	24	8	114
rutén	1082	1595	1774	2075	2499
német	-	3	-	-	1
egyéb	32	28	49	64	34
együtt	1185	1738	1847	2147	2648

Szőlősegres lakosságának felekezeti megoszlása 1880 és 1941 között:³

Év	Össz.	R. Kat.	G. Kat.	G. keleti	Evangél.	Reform.	Izraeli	Egy
1880	1185	10	1119	-	-	12	44	-
1910	1738	27	1623	-	-	8	80	-
1921	1847	5	1654	113	5		70	-
1930	2147	9	1746	6	289		49	48
1941	2648	45	2272	277	-	10	41	1

Miután Nagyszőlős központtal megalakult az iskolán kívüli népművelés vármegyei bizottsága, hamarosan hozzákezdtek a helyi bizottságok megalakításához, vagyis minden falu saját bizottsággal rendelkezett. Így volt ez a Nagyszőlős mellett fekvő Szőlősegresen is.

Ugocsa vármegye Iskolán Kívüli Népművelési Bizottsága 1942. február 13-án értesítette a Szőlősegresi Helyi Iskolán Kívüli Népművelési Bizottság gondnokát, hogy az 1941–1942-es iskolai évben tervbe vett három 80 órás analfabéta-átképző tanfolyam, két 60 órás alapismereteket terjesztő tanfolyam, egy 40 órás magyar nóta tanfolyam, egy 20 órás egyházi ének tanfolyam, egy 20 órás

¹ Fényes Elek. Magyarország geográfiai szótára. – Pest: Kozma Vazul nyomdája, 1851. –298. o.

² Kárpátalja településeinek nemzetiségi adatai. – Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1996. –137. o.

³ Kárpátalja településeinek vallási adatai. – Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1996. –121. o.

egészségügyi tanfolyam, egy 20 órás kiskasszonyképző tanfolyammegtartására megadták az ideiglenes engedélyt.¹

A speciális, zöld űrlap szerint **Szőlősegres** lakossága ekkor 2780 fő volt. A község lakosai földművesek, napszámosok. Vallásbeli megoszlása a következőképpen alakult: római katolikus: 0,1%, görög katolikus: 82%, református: 0,5%, izraelita: 1,2%, egyéb: 16,2%.

Tehát a következő tanfolyamokat tartották meg Szőlősegresen:²

Tanfolyam	Előadások száma	Hallgatók száma
Analfabéta-átképző A csoport	80	27
Analfabéta-átképző B csoport	80	29
Analfabéta-átképző C csoport	80	28
Magyar nóta tanfolyam	40	40
Görög katolikus egyházi ének	20	40
Kiskasszonyképző	20	28
Alapismereteket ismertető A csoport	60	28
Alapismereteket ismertető B csoport	60	28
Egészségügyi	30	30

Az **analfabéta-átképző tanfolyamot** az A csoportnak 1942. február 2-a és április 3-a között tartották, összesen 9 hétig. Az előadás helyszíne a helyi Magyar Királyi Állami Népiskola épülete volt. A tanfolyam vezetőjének Csacszó Andrásné állami tanítónőt nevezték ki. A beiratkozott hallgatók száma 27 fő volt. Heti 9 foglalkozást tartottak, 3-3 olvasás, írás, számolás. A tanfolyam bevétele 5 pengő

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 1. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 7-8. lap

volt ünnepekből, multságokból, a kiadása 100 pengő, amiből 20 pengő a világításra és a fűtésre ment el, 80 pengő az előadói tiszteletdíj kifizetésére.¹

A tanfolyam pedagógiai céljának a nemzeti érzés mélyítését, a ruszin anyanyelvű hallgatók megtanítását a magyar írásra és olvasásra, továbbá az otthon, a szülőföld, a nép és a haza megszerettetését tűzték ki.²

Az A csoport hallgatói 1922 és 1926 között születtek, mindannyian görög katolikusok, földművesek, helyi születésűek. 22 férfi, 5 nő. 3-an négy osztályt, öten 5 osztályt, kilencen 6 osztályt, öten hét osztályt és szintén öten jártak nyolc osztályt ki az iskolában. A vezetéknevek alapján szinte mindannyian ruszinok. Az előadó Csacsó Andrásné volt.³

A B csoport hallgatói 1921 és 1927 között születtek. Összesen 29 tanulóval foglalkoztak, ebből 23 görög katolikus, 5 ortodox, 1 felekezetenélküli. Egy fő kivételével, aki Repevény (ma Ökörmezői járás, egykor Máramaros vármegye Ökörmezői járása) született, mindenki helyi születésű. Mindannyian földművesek. 26 férfi, 3 nő. Szintén átlagosan 6 osztályt jártak, ketten 4 osztályt, hatan 5 osztályt, öten 6 osztályt, tizenegyen 7 osztályt, 5-en nyolc osztályt. Szintén többségük ruszin. Az előadók Petenykó József és Petenykó Józsefné.⁴

A C csoportban összesen 26-an vettek részt. A tanfolyam menete teljesen megegyezett a másik két csoportéval. Az előadó Bélaváry Mihályné volt.⁵ A hallgatók 1921 és 1926 között születtek, mindannyian Szőlősegresen, két ortodox kivételével mindenki görög katolikus. A többség földműves, egy hallgató kovácsinas, három pedig háztartásbeli. A résztvevők közül csupán három nő, 23 férfi.⁶

1942. február 3. és március 19-e között zajlott a **magyar nóta tanfolyam**. A tanfolyam vezetője Csacsó László állami tanító. Naponta két előadás volt, háromszor egy héten. 40 fő iratkozott be, amiből 35 férfi, 5 nő. Mindannyian görög

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 4. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 5. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 6. lap

⁴ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 17. lap

⁵ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 54. lap

⁶ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 55. lap

katolikusok, helyi születésűek, egy kovács kivételével mindenki földműves. A résztvevők 1921 és 1928 között születtek. A hallgatók iskolázottsága akárcsak a többi tanfolyamon résztvevőké. A tanfolyamból bevétel nem származott, a kiadás 48 pengő volt, 8 pengő a fűtés és a világítás, 40 pengő az előadó bérére ment el. A tanfolyam pedagógiai célja a kedély nemesítése, a dalon keresztül a hazafias érzület, a katonás és társas szellem erősítése.¹ A tanterv szerint majdnem minden órán tanultak egy új dalt. Olyan dalokat tanultak, mint a *Sárga a csikó, sárga a nyereg rajta*, *Hideg szél fúj édesanyám*, *Csínom Palkó*, *Maros vize folyik csendesen*, *Az egresi bíró háza*, stb.² A látogatási naplót megtekintve láthatjuk, hogy nagyon népszerű volt ez a tanfolyam, mivel jóval többen vettek részt rajta, mint amennyin beiratkoztak. Volt, hogy a százat is meghaladta a jelenlévők száma.³

1942. február 2. – március 18-a között zajlott a **görög katolikus egyházi ének tanfolyam**. Hetente 3 órát tartottak belőle, összesen 7 héten keresztül 20-at. Az előadó Csacskó László volt.⁴ A beiratkozott hallgatók száma 40 volt, 5 nő és 35 férfi. Mindannyian görög katolikusok, földművesek, 1921 és 1928 között születtek Szőlősegesen⁵. A kiadás 25 pengő volt, amit a fűtésre, illetve világításra és az előadói tiszteletdíj kifizetésére kellett fordítani. Bevétel nem származott belőle. A tanfolyam pedagógiai célja a vallásos érzület továbbfejlesztése. A legismertebb és leghasznosabb vallási énekek megtanítása magyar nyelven.⁶ Olyan énekeket tanultak, mint *Szent Isten*, *Szent erős*; *Szent a seregek ura*; *Teljenek be ajkain*; *Szűz Mária*, *hazánk reménye*.⁷ Ez a tanfolyam is nagyon népszerű volt, előfordult, hogy a 112-t is elérte a jelenlévők száma.⁸

A **kisgazdasszonyképző tanfolyam** 1942. február 10-március 3-a között volt megtartva (20 előadás, hetente 6 alkalommal). A tanfolyam vezetője Jaczina Anna

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 5., 30. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 5., 32. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 5., 35. lap

⁴ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 5., 38. lap

⁵ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 5., 39. lap

⁶ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 5., 38. lap

⁷ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 5., 40. lap

⁸ KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 5., 43. lap

és Lengyel Lászlóné voltak. A beiratkozott hallgatók száma 28 volt. A tanfolyamból bevétel nem származott, a kiadás 25 pengő volt. A tanfolyam pedagógiai célja az otthon csinosítása. „*A helyes, okszerű gazdasági és háztartási munkák megismertetése. A háztartás takarékos vezetése, a családi kör belső harmóniája, a szép és jó és nemes érzelmek felkeltése.*”¹ A hallgatók közül mindenki 1921 és 1927 között született helyben, mindannyian földművesek. 25-en görög katolikusok, ketten felekezetenküliek, egy személy pedig ortodox.²

Olyan témák voltak az előadásokon, mint *A háziasszony háztartási teendői, Az egészséges lakás, A család belső élete, Munka és ünneplőruha, stb.*³ A látogatási napló adatai szerint ez a tanfolyam már jóval kevésbé volt népszerű, néha a beiratkozottak maximális létszámát sem érték el a jelenlévők.⁴

Az **alapismereteket ismertető tanfolyam** két csoportban ment. Az A csoport előadásai 1942. február 3-a és március 19-e között zajlott, összesen 60 órában (hetente 9 óra). Az előadó Csacsó András volt. A bevétel 5 pengő, a kiadás 75 pengő volt. A tanfolyam pedagógiai célja a magyar nyelv megszerettetése, a népiskola által nyújtott ismeretek továbbfejlesztése. Mindenki 1921 és 1928 között született Szőlősegyesen. Heten felekezetenküliek, hárman ortodoxok, 18-an görög katolikusok voltak. Egy kovács kivételével mindenki földműves. 9 nő és 19 férfi.⁵ A tananyaghoz többek között olyan témák tartoztak, mint a *Telkek kimérése, Telekkönyvi kivonat, Leltár, Százalékszámítás, Osztás tizedes törtekkel, Toldi Miklós, Mátyás király.*⁶

A B csoport tanfolyama 1942. február 2-a és március 18-a között volt megtartva. A tanfolyam vezetője Hvozgya Anna és Harapkó Mihályné voltak.⁷ 28 személy iratkozott be hallgatónak, akikből 8 nő és 20 férfi volt. Mindannyian

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 45. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 47. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 48. lap

⁴ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 51. lap

⁵ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 67. lap

⁶ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 72. lap

⁷ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 75. lap

Szőlősegesen születtek 1921 és 1927 között, 22 görög katolikus, 3 ortodox, 3 felekezetenélküli. Egy személy kovács, a többi földműves.¹

Az **egészségügyi tanfolyam** 1942. február 3-a és február 24-e között volt megtartva. Az előadó Csacsó András volt. 30 előadást tartottak, hetente hatszor, kedden, csütörtökön és szombaton. Bevétel nem volt, a kiadási oldalon 25 pengő szerepelt. A tanfolyam pedagógiai célja a közegészségügyi törvények és rendeletek készséges végrehajtása.² A beiratkozott hallgatók száma 30 fő volt, amiből 8 személy nő, 22 férfi. Mindannyian 1921 és 1927 között születtek Szőlősegesen. Mindenki földműves, egy személyt kivéve, aki kovács. 21-en görög katolikusok, 6-an ortodoxok, 3-an felekezetenélküliek.³ Az előadások között szerepeltek többek között a következő témák: *Sebkötözés, Egészséges és célszerű öltözködés, Gyermekbetegségek, Szamárköhögés, Kiütéses tifusz.*⁴

Szőlőseges népművelésének kutatása közben több statisztikai érdekességet fedezhettünk fel. Megfigyeltük, hogy a tanfolyamok és előadások hallgatóit túlnyomó részben, 73%-ban férfiak tették ki. Vagyis a nők aránya mindössze 27%. Megfigyelhettük azt is, hogy a legnépszerűbb tanfolyam az analfabéta-átképző volt összesen 84 hallgatóval. Ezt követte az alapismereteket ismertető tanfolyam 56 hallgatóval, majd a magyar nóta és a görög katolikus egyházi ének tanfolyam 40-40 hallgatóval, majd az egészségügyi tanfolyam következett 30 beiratkozott hallgatóval. Létszámot tekintve a legkisebb érdeklődés a kiskgazdasszonyképző iránt volt, de ez nem meglepő, mivel erre csak a női nem képviselői iratkoztak be.

Hetény nemesi falu s az ugocsai kismemesség egyik gócpontja. Birtokosai a 13. század második felében más vidékről költöztek Ugocsába. III. Endre király ugyanis 1295-ben megerősítve a IV. László király által az abauji Szántó és az ugocsai Hetény és Veléte terra-k felől 1273-ban kötött, majd 1280-ban IV. László által megerősített cserét, az utóbbi két birtokot az új birtokosoknak, István fiának Miklósnak, Othobar fiainak Kozmának és Mikónak, továbbá Cheburka fiainak

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 77. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 84. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 86. lap

⁴ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 5., 85. lap

Janusnak és Jánosnak adományozta. A hetényi nemesek családja korán szétágazódott, más szomszédos falukban is birtokot szereztek s az izmos ugocsai kismanesség egyik legnépesebb törzse lettek. Bár a csereadományos Othobar és fiai, valamint adományos rokonaik neveik után ítélve idegen eredetűek lehettek, a hetényi nemesek faluja magyar volt. A középkor vége felé jutott a hetényi nemes-törzs virágzása delelő pontjára, ettől kezdve egyik ág a másik után halt ki s az ősi fészekbe a leányág révén új családok ültek be. A falu jobbágy- illetve zsellérlakosságában már a 16. század második felétől megfigyelhető a zömöt alkotó magyar elem némi keveredése. A Tisza-vidék általános leromlásának korában, a 17. század második felében Hetény zsellérsége is valósággal kicserélődött, a magyarság helyét főleg rutének foglalták el. Nem a zsellérségben még ezek után is megmaradó csekély magyar elem, hanem inkább a helyben lakó magyar nemesi családok hatásának kell betudnunk, hogy az új parasztlakosság nem formálhatta a falu nyelvét teljesen a magáéra. A 145.921/1907. sz. belügyminiszteri rendelettel „Tiszahetény”-ben állapított meg a falu neve.¹

Fényes Elek a következőket írta a faluról: *„Hetény, orosz falu, Ugocsa vármegyében, a Tisza mellett: 302 gör. kath., 12 zsidó lak., fil. templommal. A Tisza itt sok szigetet képe, s ezekben a föld olly termékeny, hogy minden esztendőben megtermi bősséggel a tengerit. Ezen helység feje volt hajdan a Hetén földjének, mellyel Toxus fejedelem ajándékozott Helen jeles kun vezérnek. Fő birtokosa az igen régi s mostan is virágzó Pogány nemzetség, továbbá Fogarassy örökösök, gr. Teleki, b. Perényi, Szintay, Kürthy, Egry, Dienes, Kálos, Morvai, Bényei örökösök. Ut. p. Nagy-Szőlős.”*²

Tiszahetény lakosságának anyanyelvi megoszlása 1880 és 1941 között:³

Anyanyelv	Év				
	1880	1910	1921	1930	1941
magyar	23	167	6	3	85

¹ Szabó István. Ugocsa megye. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1937. –370. o.

² Fényes Elek. Magyarország geográfiai szótára. – Pest: Kozma Vazul nyomdája, 1851. –105. o.

³ Kárpátalja településeinek nemzetiségi adatai. – Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1996. –141. o.

rutén	365	355	371	473	531
német	1	-	-	-	-
egyéb	27	-	141	108	91
együtt	416	522	518	584	707

Tiszahetény lakosságának felekezeti megoszlása 1880 és 1941 között:¹

Év	Össz.	R. Kat.	G. Kat.	G. keleti	Evangél.	Reform.	Izraeli.	Egy
1880	416	-	357	-	-	-	59	-
1910	522	-	387	-	-	1	134	-
1921	518	-	376	-	1		141	-
1930	584	-	473	3	-	-	108	-
1941	707	-	576	-	-	-	131	-

Tiszahetényben is megindultak a népművelési foglalkozások. A falu lakossága ekkor 725 fő, amiből 90% görög katolikus, 7% evangélikus, 3% egyéb vallású. A falu lakosságának foglalkozása a földművesség.

Itt ismeretterjesztő előadásokat tartottak, továbbá egy 60 órás alapismereteket terjesztő tanfolyamot, egy 10 órás magyar nóta tanfolyamot, 60 órás népművelési tanfolyamot, 20 órás gyümölcsészeti tanfolyamot, 20 órás kertészeti tanfolyamot és 10 órás műkedvelő tanfolyamot. A két órás csecsemőápolási és két órás háziápolási ismeretek nyújtását az ismeretterjesztő előadások közé kellett felvenni, mivel egy tanfolyamnak minimum 10 előadásból kell állnia.² Látható, hogy a településen nem ugyanazok a képzések folytak, mint Szőlősegresen.

1942. január 25-én tárgyalták meg a Tiszahetényi Magyar Királyi Állami Népiskolában a népművelési előadások, illetve tanfolyamok összeállítását. Jelen voltak Karaffa Gyula igazgató és tanító, Lyách Mihály tanító, Nagy József tanító. Tárgysorozata:

1. Bevezető
2. Népművelési munkaterv ismertetése

¹ Kárpátalja településeinek vallási adatai. – Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1996. –124. o.

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 1. lap

3. Helyi munkaterv megalapítása

4. Indítványok.

5. Értekezlet berekesztése.

A tantestület tagjai a következő tanfolyamok megszervezését tartották fontosnak:

- Alapismereteket terjesztő tanfolyam: Ezt azért tartották fontosnak, mert ebben a tanévben nyílt meg először az iskolában a magyar tagozatot, így sok mindent kellett megtanulnia a lakosoknak.
- Népművelési tanfolyam: *„Az elmúlt 20 év, azok lelkéből is kitörölte hazánk történetének tudását, akik azt valaha tanulták. Ha jó hazafiakat akarunk nevelni, illetve azokká tenni a lakosságot, őseink, elődeink multjával tökéletesen tisztában legyenek.”*¹
- Gazdasági tanfolyam: mivel a falu sok természeti csapást szenvedett már el, fontosnak tartják, hogy a lakosság tudja a helyes gazdálkodást és a megtanultakat a gyakorlatban is alkalmazni tudja.
- Nőnevelési tanfolyam: női tanerő hiánya miatt ezt ideiglenesen elhalasztották.
- Műkedvelői előadások: a szükséges eszközök és az anyagi fedezet (a település nagyon szegény) hiányában ezek az előadások elmaradnak.²

A tanfolyamok mellett két alkalommal rendeztek mesedélután, rádióközvetítést öt alkalommal tartottak. Szerény iskolai keretek között, de megünnepelték március 15-ét, az Anyák napját, a Hősök napját, az Ezredévi ünnepélyt, az Évzáró ünnepélyt.³

Az ismeretterjesztő előadásokat Karaffa Gyula tartotta. A látogatók száma 58 és 87 között mozgott. Az előadás 1942. február 9-e és április 14-e között tartott. A tíz előadásból 4 gazdasági, 4 közjogi témájú volt, 2 „*időszerű kérdésekről*” szólt.⁴

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 3. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 4. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 5. lap

⁴ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 7. lap

Végül 6 tanfolyamot hagytak jóvá:¹

Tanfolyam	Előadások száma	Hallgatók száma
Népművelési	60	21
Alapismereteket terjesztő	60	20
Magyar nóta	15	22
Méhészeti	20	19
Gyümölcsészeti	20	18
Kertészeti	20	21

A **méhészeti tanfolyam** 1942. február 9-e és április 4-e között zajlott 19 hallgatóval. Az előadó Karrafa Mihály volt. A kiadás 28 pengő volt. A tanfolyam pedagógiai célja, hogy a méhészet munkájának elsajátításával tudjon a lakosság egy kis bevételhez jutni, továbbá, hogy a falu lakossága gyakorolja az összetartozást. A dokumentumokból kitűnik, hogy a tanfolyam azért is hasznos, mert az emberek a foglalkozások alatt kerülnek majd a kocsmákat.

A tanfolyam alatt a méhek tenyésztését és gondozását, illetve a mézzel való munkát tanulták meg.² A hallgatók nevét megfigyelve, úgy tűnik, hogy többségben voltak a magyarok, legalábbis a nevek magyarosak, magyarosítottak. Mindannyian 1885 és 1925 között születtek helyben és mindenki görög katolikus. Az emberek a helyi viszonyokhoz képest képzettek, a többség 6-8 osztályt járt ki, van, aki 4 év polgárival rendelkezik.³

A **magyar nóta tanfolyamot** szintén Karaffa Gyula tartotta. A beiratkozott hallgatók száma 22 fő volt. Az előadásból bevétel nem származott, a kiadás 17 pengő volt. *„Községünk csak Kárpátalja visszacsatolásakor tért vissza hazánkhoz, mint eltévelyedett gyermek anyja kebelére. A lakosság s főleg az ifjuság az elmúlt húsz év alatt idegen lélekben nevelkedett. Vissza kell hódítani őket, nem erőszakkal, de meggyőzéssel kell a helyes útra térítenünk ifjuságunkat. A magyar*

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 9. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 13. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 15. lap

nóta megszerettetése tehát a fenti célt szolgálja.”Olyan dalokat tanultak, mint *A Csitári hegyek alatt, Szép Nagy Magyarország, stb.*¹

A tanulók 1915 és 1925 között születtek, mindannyian Tiszahetényben. Mindannyian görög katolikusok és gazdálkodók voltak.²

Az **alapismereteket terjesztő tanfolyamot** Nagy József tartotta 23 beiratkozott hallgatónak 1942. február 11-e és április 11-e között. A tanfolyamon belül írni és fogalmazni, olvasni és előadni, valamint számolni és mérni tanultak. Bevétel nem származott a képzésből, a kiadás 85 pengő és 40 fillér volt. A tanfolyam pedagógiai célja, hogy pótolják azokat a hatalmas hiányosságokat, amelyek a lakosság tudásában vannak. Ezzel együtt nemzeti célt is szolgál, mivel megpróbálják újra magyar érzelmű hazafiakká nevelni a lakosságot.³ A hallgatók 1911 és 1925 között születtek helyben, mindenki görög katolikus, földműves.⁴

A **kertészeti tanfolyamot** 1942. február 9-e és március 20-a között tartotta Nagy József összesen 20 hallgatónak. A tanfolyamon jelenlévők megtanulhatták a helyes kertészkedést a vetéstől a szüretelésig. A tanfolyam kiadása 20 pengő volt, bevétel most sem volt. *„Tantestületünk próbálkozott különböző előadások és tanfolyamok keretében rávenni a lakosságot, hogy tanulja meg végre a jó magyar közmondást: „Többet ésszel, mint erővel!” A természet és életkörülmények mostohasága következtében a lakosság teljesen elszegényedett és vagyontalanná vált. Ki kell használnia a természet adta előnyöket. Ezek közé tartozik a kertészetre igen alkalmas talaj kihasználása is.”*⁵

1915 és 1926 között születtek a hallgatók helyben. Mindenki gazdálkodónak és görög katolikusnak van beírva.⁶

A **gyümölcsészeti tanfolyam** 1942. február 9-e és március 21-e között volt megtartva Nagy József előadó által. A beiratkozott hallgatók száma 18. Összesen 20 órát tartottak belőle. Kiadás 20 pengő, bevétel nem volt. Ez is azt a célt

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 21. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 23. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 33. lap

⁴ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 30. lap

⁵ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 38. lap

⁶ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 40. lap

szolgált, hogy segítsék az embereknek megélhetését. A tanfolyam alatt megtanulhatták a fák és bokrok osztályozását, a vadcesmeték kiültetését, a fák oltását, a szőlőművelést.¹

A **népművelési tanfolyamot** 1942. február 10-e és március 17-e között tartotta Karaffa Gyula 21 beiratkozott hallgatónak 60 előadásban. A tanfolyam alatt bővebb ismereteket szerezhettek meg szülőföld- és honismeretből, a magyar történelemből és irodalomból, illetve az állampolgári jogokat és kötelességeket is bővebben megismerhették. A tanfolyam teljes költsége 80 pengőre rúgott., *Célunk a jó hazafiak nevelése és főként az elfajzott, félrenevelt ifjuság méltó magyarrá való nevelése.*²A csoporton belül mindenki görög katolikus, földműves, 1917–1925 között születtek.³

1942. április 18-án ült össze újra a Tiszahetényi Magyar Királyi Állami Népiskolában a tantestület az előadások befejezése alkalmából 16:00 és 17:20 óra között.

Tárgysorozat:

1. Értekezlet megnyitása.
2. Népművelési tevékenységek megbeszélése.
3. Tapasztalatok megbeszélése.
4. Indítványok.
5. Értekezlet berekesztése.

A népművelési tevékenységek megbeszélésekor Karaffa Gyula kijelentette, hogy: *„Tervünk nem érte el azt a sikert amelyre eredetileg számítottunk..., mert mi sokkal nagyobb számú hallgatóságra számítottunk, mint amennyien voltak. Ennek az oka az volt, hogy a tanfolyamokat későn kezdtük. Előbb talán novemberben, vagy decemberben kellett volna kezdenünk, amikor a lakosság nem volt annyira elfoglalva a munkával. ...Mindezek ellenére az ismeretterjesztő előadások kárpótolják a sikertelenséget. Ugyanis ezeket olyankor tartottuk, amikor a lakosság ráért... Az előadásokon a tanulók szerepeltetésével, rádió előadásokkal*

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 47. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 55. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 56. lap

igyekeztünk hangulatossá, kívánatosabbá tenni a kissé szárazabb témájú előadást. Itt teljes volt a siker, mert a résztvevők száma néha meghaladta a 70-80 főt. Erkölcsi sikere is volt. Nagyon sikeres eredményt ért el az alapismeretterjesztő, méhészeti és magyar nóta tanfolyam hallgatósága. Mint említettem is főleg a tanfolyamok hallgatóinak kis száma az, ami engem nem elégít ki. Az eredmény minden tanfolyamnál igen jó.”¹

Megjegyzik továbbá, hogy a gazdasági irányú tanfolyamok bizonyultak a legnépszerűbbnek a lakosság körében. A tanfolyamok végére felére csökkent a hallgatók létszáma, mivel nagyon sokan elköltöztek.

A tapasztalatok megbeszélése során megjegyezték: „...rájöttünk, hogy az ismeretterjesztő előadások érnek el a legnagyobb sikert, ezenkívül a gazdasági irányú előadásokat a jövő években tovább kellene fejleszteni. A lakosság főleg az újszerű dolgok iránt mutat nagy érdeklődést. Így a jövő évadban ajánlatos lenne vetített képekkel egybekötött előadásokat is rendezni. A lakosság különben szívesen látogatja az előadásokat és azok tartalmát megjegyzi, az ott tanultak szerint elmélkedik és leszüri a tanulságot. Ajánlatos lenne továbbá, hogy a jövőben az Ikn.² tanfolyamok és előadások a téli időnyben legyenek megtartva.”³

1943-ban tovább folytatódtak a tanfolyamok. 1943. január 21-e és március 10-e között volt egy **magyar nóta tanfolyam** Karaffa Gyula vezetésével. 30 hallgató iratkozott be, összesen 20 volt az órák száma. A kiadás 25 pengő volt. A tanfolyam célja megszerettetni a magyar dalokat, nótákat, énekeket, ezáltal is erősíteni a lakosok hazafiságát.⁴ A hallgatók 1922 és 1929 között születtek helyben, mindenki görög katolikus, földműves. A tanfolyam most is nagyon népszerű volt, a résztvevők száma most is mindig meghaladta a beiratkozottak számát.⁵

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 60. lap

² Iskolán kívüli népművelési

³ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 61. lap

⁴ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 67. lap

⁵ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 66. lap

Az előző évi nagy siker után újra volt **méhészeti és gyümölcsészeti tanfolyam** 20-20 órában 1943. január 20-a és február 3-a között Lyách Mihály vezetésével. 31 hallgató iratkozott be. A kiadás 45 pengő volt.¹

Új tanfolyamokat is szerveztek, 1943. január 21-e és március 25-e között volt egy **nőnevelési tanfolyam**, amelyet Schalk Anna tanítónő vezetett. Összesen 30 előadás volt, 15 anya- és csecsemőgondozási előadás, 15 egészségügyi előadás. A kiadás 35 pengő volt. *„A tanfolyam azért vált szükségessé, mivel népünk elmaradott, kulturálisan teljesen tájékozatlan az élet legelemibb követelményeiben. Szükséges azért is, mivel a csecsemő gondozás terén látjuk a legszükségesebbnek az oktatást. A gyermek a nemzet jövője. Ez a „ma” legfontosabb kérdése, hogy nemzetünk erős, egészséges generációval rendelkezék.”*²Az összes hallgató háztartásbeli, görög katolikus, helyben született 1919 és 1927 között.³

Volt egy **tanfolyam analfabéták számára** is a faluban, amelyet G. Nagy József vezetett 1943. január 20-a és március 19-e között 30 hallgatónak. Itt írni, olvasni, fogalmazni tanultak. A kiadás 65 pengő volt, bevétel nem származott belőle. A tanfolyam azért volt fontos, mert a települést ruszin anyanyelvűek lakták. Az idősebbek tudtak magyarul írni és olvasni, de a fiatalok nem, ezért fontos volt a magyar nyelv elsajátítása. A tanfolyam 60 órás volt.⁴ A hallgatók ugyancsak mind görög katolikusak, helyben születtek 1922 és 1929 között.⁵

Érdemes szólnunk arról, hogy milyen volt a könyvtár ellátottsága a faluban a szükséges irodalommal. A levéltári dokumentumok alapján ismeretes, hogy a községi népkönyvtár 121 könyvvel rendelkezett, állandó olvasóinak száma 43 fő volt. A különböző kimutatások segítségével rekonstruálható, hogy a lakosságnak mekkora része használta ki a könyvtár nyújtotta lehetőségeket.⁶

Tiszahetény népművelésével kapcsolatban is végeztünk statisztikai számításokat. Itt a nők aránya az iskolán kívüli foglalkozásokban még kevesebb.

¹ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 71. lap

² KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 82. lap

³ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 81. lap

⁴ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 91. lap

⁵ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 6., 92. lap

⁶ KTÁL, F. 1097., op. 1.,od. zb. 3., 30. lap

Az itteni tanfolyamok sokkal kisebb létszámmal bírtak, ez azonban be tudható azzal, hogy a település lélekszáma alacsony.

Összegzésként elmondható, hogy a két település lakosai számára különösen fontos volt, hogy a képzéseken szerzett ismereteket a gyakorlatban alkalmazni tudják. Arról sajnos nincs adatunk, hogy a képzés után milyen szinten változott a település lakosainak élete, nőttek-e pl. a jövedelmeik. Az egyes beszámolókból azonban kiderül, hogy az iskolán kívüli népművelési munkának pozitív eredményei voltak.

KÖVETKEZTETÉS

Munkánkban Ugocsa vármegye iskolán kívüli népművelésével és oktatásügyi helyzetével foglalkoztunk. Főleg levéltári forrásokra támaszkodtunk megírása közben. A szakdolgozathoz szükséges források megszerzéséhez elengedhetetlen volt, hogy levéltárban is kutatásokat folytassunk. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár bázisán történő kutatáshoz az engedélyt 2015 októberének végén kaptuk kézhez. A kérelem megfogalmazásakor tekintettel voltunk arra, hogy lehetőleg további kutatásokat is végezhessünk majd a levéltárban Kárpátalja oktatásügyi helyzetével kapcsolatban. A továbbiakban éppen ezért tervezzük a rendelkezésre álló egyéb iratok tanulmányozását is.

A levéltárban a munkát 2015. október 29-én kezdtük meg, Beregszászon. Kutatásunk alapját az Ugocsa vármegyében folytatott iskolán kívüli népműveléssel kapcsolatos iratok adták. Ezeket a dokumentumokat az 1097-es számú fond őrzi. A fond 1 nagyobb levéltári egységből (опис) áll, ezen belül 30 dossziét (справа) kutathattunk, melyek a témánkkal kapcsolatos dokumentumokat tartalmazták, mappákba rendezve, összesen 1889 lapot vizsgáltunk meg.

2015. november 3-án már kézhez kaptuk a szükséges iratokat. 14 dossziét adtak át, ami 906 lapot tartalmazott. Az anyag második részéhez, a maradék 16 mappával 2015. november 11-én tudtunk csak dolgozni. Ekkor 983 lapot vizsgáltunk meg. Minden lapot befotóztunk, összesen 2600 fénykép készült, sok iratnak ugyanis mindkét oldala értékes információkat tartalmazott.

Az érdemi munkára, vagyis az iratok feldolgozására csak ezután kerülhetett sor. Rengeteg levél, meghívó, jegyzőkönyv, névsor, népművelési napló és egyéb fontos forrás került a birtokunkba, melyek segítették a munka elkészítését. Ugocsa vármegye szinte minden falvával kapcsolatban kerültek elő dokumentumok. Munkánkat azonban nagyon megnehezítette, hogy az opiszon belüli felosztás teljesen logikátlan és rendszertelen. Az opiszon belül megadott címek nem feltétlenül fedik a dossziékban található iratok tényleges tartalmát. Emellett problémát jelentett az is, hogy sajnos vannak iratok, melyek teljesen használhatatlanok. Ennek az oka, hogy a dokumentumok meg vannak sérülve,

illetve a több mint hetven éve írt forrásokon már alaposan meglátszik az idő foga és sokszor a tinta már kopott.

Az említett nehézségek ellenére és a kutatásra rendelkezésre állott idő rövidege miatt a témát szeretnénk tovább kutatni és alaposabban feltárni Ugocsa vármegye oktatási helyzetét, idővel kibővítve a kutatást a mai Kárpátalja valamennyi vármegyéjének területére.

A fent említett fond felbecsülhetetlen mennyiségű információval szolgál, részletes képet festenek az ugoicsai népművelésről és oktatásról, kis mértékben a kor szociális helyzetének rekonstruálásához is hozzájárulnak. Emellett tájékoztat a falvak lakosságáról is foglalkozás, felekezeti megoszlás, lakosság szám, stb. szempontjából.

Évfolyammunkánk megírása során a kijelölt feladatokat elvégeztük, a megválaszolandó kérdésekre választ adtunk.

Először is szeretnénk kiemelni, hogy a népművelés elsősorban fiatal felnőttek számára lett meghirdetve és főleg azok is vettek rajta részt, bár idősebbek is megfigyelhetők a névsorokban. A népművelésnek két fő fajtája volt:

- népművelési előadások;
- népművelési tanfolyamok.

A gyerekeket az egyes ünnepi alkalmaknak megfelelően szerepekre készítették fel, vasárnaponként mesedélutánokat tartottak számukra. Viszont meg kell jegyezni, hogy míg a felnőtteknek egy több hetes „kurzuson” kellett részt venniük, addig a gyerekeknek ez 3-4 alkalomból állt.

Következtetésként levonhatjuk, hogy bár a népművelési akció nem volt népszerű, legalább is nem az elvártaknak megfelelő volt a siker, azonban a célját mindenképp elérte. A két évtizedes idegen uralom alatt a csehszlovák állam mindent megtett, hogy gyökerestől kiirtsza az emberekből a magyar nemzeti érzelmet, így a képzéseknek nem titkolt célja volt a helyi szláv lakosság körében a magyar nemzethez és államhoz való tartozás népszerűsítése.

Munkánk megírása közben szociális szempontból több dolog is szembetűnt. Elsősorban az emberek aluliskolázottsága. A szovjet megszállást követően számos

alkalommal találkozunk olyan iratokkal, újságcikkekkel, szakirodalommal, melyek azt állítják, hogy a burzsoá államok célja a tömegek iskolázatlanságának fenntartása volt, hogy ne tudjanak előre lépni és érvényesülni a mindennapokban. Látható azonban, hogy komoly állami program létezett a néptömegek ismereteinek bővítésére, oktatására. A tanfolyamokra beiratkozott hallgatók között a többség hat osztályt járt ki az iskolában, de sokan csak négy vagy öt osztályt jártak. Polgári iskolában nagyon kevesen tanultak. A másik dolog, ami szembetűnt az emberek rossz egészségügyi állapota, illetve nehéz anyagi körülményei. A tömegek szegénysége a népművelési munkára is kihatott, előfordult, hogy nem tudták azt megtartani, mivel nem volt lehetőségük beszerezni a szükséges eszközöket. Így azt vagy törölni kellett a listáról, vagy el kellett halasztani. Ez Tiszahetényre volt különösen jellemző, éppen ezért munkánk végén a településen folyt oktató-nevelő tevékenységet külön kiemeltük és bemutattuk.

A lakosság csupán kis része lehetett iparos, például kovács. A falusiak között szinte mindenki földművessel, állattenyésztéssel foglalkozott. Ennek ellenére nagyon elmaradott módon gazdálkodtak, nem tudták a jó termőföld és éghajlat adta lehetőségeket kihasználni. Ezért is látták fontosnak a gazdasági tanfolyamok megtartását.

A fenti sorok után a következőképpen tudnánk meghatározni az iskolán kívüli népművelés fogalmát:

Iskolán kívüli népművelés – felnőttek számára meghirdetett iskolán kívüli foglalkozások, melyek keretén belül tanfolyamok vagy előadások során az iskolai oktatás során fennmaradó hiányosságokat voltak hivatottak pótolni, ezáltal növelve az emberek lehetőségeit a megélhetés terén.

Ki kell emelnünk, hogy különösen nagy figyelmet kapott a nők oktatása, nevelése a lehető legnagyobb igényességet követve.

A kutatás során lehetőségünk volt betekintést nyerni abba is, hogy a háború borzalmi mennyire kihatottak az élet minden területére. Olvashattunk róla, hogy milyen mértékű korlátozó intézkedéseket kellett bevezetni a hivatalok munkájában

is a takarékoság érdekében, ami az iskolán kívüli népművelési tevékenység zökkenőmentességét is megakadályozta.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy az állam célja a népművelési tevékenység támogatásával a megnagyobbodott területű ország legszegényebb régiójában a helyi szociális és gazdasági viszonyok javítása volt. Ennek eredményeit sajnos nem tudtuk lemérni, mivel a háborús állapotok miatt rengetegen vonultak be a hadseregbe front- vagy munkaszolgálatra, így az eredmények sajnos elmaradtak. Kárpátalja szovjet megszállását, majd a Szovjetunióhoz történő csatolását követően pedig már a szovjet modell szerint alakították ki a terület oktatási rendszerét.

FORRÁS ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Források:

1. 1868. évi XXXVIII. törvénycikk // [Elektronikus hozzáférés]
<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5360>
2. Hóman Bálint beszéde. – Magyar Lélek, 1942. 5. szám – 195. oldal.
3. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (továbbiakban KTÁL): Fond (továbbiakban F.) 1097., opisz (továbbiakban op.) 1., odinica zberezsennya (továbbiakban od. zb.) 1., 4 lap.
4. KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 2., 7 lap.
5. KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 25., 49 lap.
6. KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 26., 22 lap.
7. KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 27., 6 lap.
8. KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 28., 5 lap
9. KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 3., 8 lap.
10. KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 4., 4 lap.
11. KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 5., 90 lap.
12. KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 6., 93 lap.
13. KTÁL, F. 1097., op. 1., od. zb. 7., 34 lap.

Irodalom:

1. Dr. Felkai László: A felnőttoktatás története Magyarországon. // [Elektronikus hozzáférés] <http://ofi.hu/tudastar/problemak-kerdesek/felnottoktatas>
2. Fedinec Csilla. Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938-1991). – Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1999. –150 o.
3. Fényes Elek. Magyarország geográfiai szótára. – Pest: Kozma Vazul nyomdája, 1851. –654 o.
4. Gerendely Béla. Ugocsa non coronat: a legkisebb vármegye rövid története. – In: Múlt-kor történelmi magazin, 2009. január 27.

5. Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926. – Budapest: Athenaeum, 1998. –577 o.
6. Hóman Bálint és Szekfű Gyula. Magyar történet. – Budapest: Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1928. –123 o.
7. Id. Novák József. A magyar népművelés története. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1980. –136 o.
8. Kárpátalja 1919–2009. – Argumentum Kiadó, 2010. –640 o.
9. Kárpátalja településeinek nemzetiségi adatai. – Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1996. –263 o.
10. Kárpátalja településeinek vallási adatai. – Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1996. –245 o.
11. Kenyeres Ágnes. Magyar életrajzi lexikon. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967. –453 o.
12. Kosztyó Gyula. Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940–1944 között. – Ungvár: KMMI, 2014. –43 o.
13. Környei János. A képviselőház által 1868. november 19-én és következő napjain elfogadott törvényjavaslat. – Néptanítók lapja, 1868. november 26. I. évfolyam, 43. szám. –15.
14. Romsics Ignác. Magyarország története a XX. században. – Budapest: Osiris Kiadó, 2005. –97 o.
15. Szabó István. Ugocsa megye. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1937. –615 o.
16. T. Kiss Tamás. Felnőttoktatás-történet Magyarországon. – Education, 1999. 1. szám. –14 o.
17. Tóth Lajos. Tessedik Sámuel pedagógiai tevékenysége. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1980. –342 o.